

Verslag Kenniskonferentie Voedsel en Voeding

Gehouden op 20 juni 2006 te Ede

Erwin Maathuis



landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Directie Kennis, oktober 2006

© 2006 Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport DK nr. 2006/062
Ede, 2006

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij de directie Kennis onder vermelding van code 2006/dk062 en het aantal exemplaren.

Oplage 150 exemplaren

Samenstelling Erwin Maathuis

Druk Ministerie van LNV, directie IFZ/Bedrijfsuitgeverij

Productie Directie Kennis
Bedrijfsvoering/Publicatiezaken
Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 822500
Fax : 0318 822550
E-mail : DKinfobalie@minlnv.nl

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van de Kennisconferentie Voedsel en Voeding. Het is het verslag geworden van een om meerdere redenen bijzondere dag. Een dag ook waarop mensen uit maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, onderzoek en overheid elkaar ontmoetten en spraken over een zo alledaags en toch heel belangrijk onderwerp als voedsel en voeding.

In de aanloop naar de kennisconferentie werd duidelijk dat vanuit drie verschillende trajecten aandacht werd besteed aan het onderwerp voedsel en voeding. Het ging daarbij om de vraagsturing van onderzoek bij TNO en GTI's voor het thema voeding (BTG-traject), de Kennisagenda Voedselkwaliteit van LNV en de Kennisbasisthema's Voedselkwaliteit en Voedselveiligheid voor Wageningen UR. Voorzien werd dat vanuit de drie verschillende trajecten veelal dezelfde personen en/of organisaties benaderd zouden worden. Daarop is het besluit genomen om één gezamenlijke dag te organiseren.

De Kennisconferentie Voedsel en Voeding heeft dus tot doel voedend te zijn aan alle drie de trajecten. Wat betreft het BTG-traject en de kennisagenda is het de bedoeling inzicht te krijgen in m.n. de kennisbehoefte van bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties rondom het brede onderwerp voedselkwaliteit. De resultaten van de kennisconferentie gebruikt de minister van LNV bij het afgeven van de indicaties voor de ontwikkelrichting van de kennisbasis van Wageningen UR. De Kennisconferentie Voedsel en Voeding voorziet dus in een brede maatschappelijke vraagarticulatie. De opbrengst van de dag is daarmee van wezenlijk belang voor de voortgang van de drie trajecten. Ik hoop dat het verslag van de kennisconferentie daar zeker toe mag bijdragen.

De kennisconferentie is het resultaat geworden van de goede samenwerking tussen de ministeries LNV, VWS, EZ en Wageningen UR. Ik wil de organisatoren hartelijk dank zeggen voor hun inspanningen om er een geslaagde dag van te maken.

DE DIRECTEUR DIRECTIE KENNIS
Dr. J.A. Hoekstra

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	De inleidingen	9
2.1	Maatschappelijke opgaven	9
2.2	Kennisbehoefte ketenpartijen	9
2.3	Trends en tegentrends	10
2.4	De politiek-maatschappelijke context	11
3	Thema Voedselveiligheid	13
3.1	Fiche Voedselveiligheid	13
3.1.1	Maatschappelijke trends en opgaven	13
3.1.2	Ambities van de overheid	13
3.1.3	Onderzoekscatalogus	14
3.2	Verslag workshops	14
3.2.1	Trends en maatschappelijke opgave	14
3.2.2	Acties en kennisbehoefte	17
4	Thema Gezondheid	21
4.1	Fiche gezondheid	21
4.1.1	Maatschappelijke trends en opgaven	21
4.1.2	Ambities van de overheid	21
4.1.3	Onderzoekscatalogus	22
4.2	Verslag workshops	22
4.2.1	Uitdieping van de maatschappelijke opgaven	22
4.2.2	Acties en kennisbehoefte	24
4.2.3	Expliciteren van acties en kennisbehoefte	26
5	Thema Andere waarden	27
5.1	Fiche Andere waarden	27
5.1.1	Maatschappelijke trends en opgaven	27
5.1.2	Ambities van de overheid	28
5.1.3	Onderzoekscatalogus	28
5.2	Verslag workshops	28
5.2.1	Uitdieping maatschappelijke opgaven	28
5.2.2	Acties en kennisbehoefte	30

6	Thema Informatie en communicatie	33
6.1	Fiche Informatie en communicatie	33
6.1.1	Maatschappelijke trends en opgaven	33
6.1.2	Ambities van de overheid	34
6.1.3	Onderzoekscatalogus	34
6.2	Verslag workshops	34
6.2.1	Maatschappelijke opgaven en trends	34
6.2.2	Acties en kennisvragen	37
Bijlage 1	Overzicht van genodigden	41
Bijlage 2	Programma Kennisconferentie	43
Bijlage 3	Afdruk van de sheets getoond door mevr. Hoekstra	45
Bijlage 4	Afdruk van de sheets getoond door mevr. Bolhuis	47
Bijlage 5	Afdruk van de sheets getoond door dhr. Maat	49
Bijlage 6	Afdruk van de sheets getoond door mevr. Ammerlaan	55
Bijlage 7	Afdruk van de sheets getoond door dhr. Van der Weijden	61

1 Inleiding

De Kennisconferentie Voedsel en Voeding heeft tot doel voedend te zijn aan drie trajecten, te weten het BTG-traject Voeding, de Kennisagenda Voedselkwaliteit en de Kennisbasis thema's Voedselkwaliteit en Voedselveiligheid. Onderstaand is kort de achtergrond bij elk van de drie trajecten aangegeven.

BTG-traject Voeding

In 2004 heeft de commissie Wijffels aan het kabinet advies uitgebracht inzake het (onvoldoende) toepassen van de resultaten van onderzoek in het beleid en in het bedrijfsleven. De kern van het advies van de commissie Wijffels is dat:

- de overheid een duidelijke visie op het belang en het nut van de instituten moet ontwikkelen;
- binnen de overheid moet de inhoudelijk en strategische expertise worden vergroot (om de dialoog met de instituten beter te kunnen voeren);
- de effectiviteit van het onderzoek moet vergroot worden door invoering van vraagsturing.

Het advies van de commissie Wijffels leidde tot de start van het interdepartementale traject Brugfunctie TNO en Grote Technologische Instituten (BTG-traject). Doel van het BTG-traject is om met maatschappelijke partijen, bedrijfsleven en kennisinstellingen rondom een twaalfstal thema's de kennisbehoefte in beeld te brengen en daarmee richting te geven aan het onderzoek bij TNO-GTI's. Daartoe worden onder meer arenabijeenkomsten, zoals de kennisconferentie, georganiseerd. De regie van de verschillende BTG-trajecten is in handen van de departementen. LNV is regievoerder voor het traject voeding, waarbij nauw wordt samengewerkt met VWS, EZ en OCW. VWS is regievoerder van het thema gezond leven (voeding, bewegen en gezondheid) waarbij nauw samengewerkt wordt met LNV, EZ en OCW.

Kennisagenda Voedselkwaliteit

Van oudsher heeft LNV zich beziggehouden met voedsel. Bij het aantreden van het kabinet Balkenende II is dit tot uiting gekomen in de naamgeving van het departement door het opnemen van het begrip Voedselkwaliteit. Om dit begrip nader in te vullen heeft LNV de Strategische Dialoog Voedselkwaliteit georganiseerd en in dat kader met een breed scala van betrokkenen gesprekken gevoerd. Op basis hiervan heeft LNV zijn belangrijkste ambities geformuleerd en deze vertaald in speerpunten en concrete acties. Eén van die acties betreft het opstellen van een Kennisagenda Voedselkwaliteit. In de kennisagenda wil LNV aangeven welke kennisvelden, -thema's of -vragen m.b.t. het brede onderwerp voedselkwaliteit prioriteit verdienen en zo komen tot een betere afweging over de inzet van kennismiddelen.

Kennisbasis Wageningen UR

Jaarlijks wordt door LNV de Kennisbasisbrief opgesteld. In deze brief geeft de minister op hoofdlijnen de basis voor het lange termijnonderzoek voor Wageningen UR aan. Wageningen UR heeft dit onderzoek georganiseerd langs een aantal thema's. Twee van deze thema's hebben direct te maken met voedsel en voeding, te weten thema 5 (plant en dier voor de gezonde mens) en thema 6 (voedselveiligheid).

Door de verschillende departementen wordt op jaarbasis voor ca. € 53 miljoen aan voedingsonderzoek uitgezet. In de volgende tabel is dit bedrag nader gespecificeerd. Daarnaast wordt ook vanuit het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties voor een onbekend bedrag voeding- en voedselgerelateerd onderzoek uitgevoerd.

Tabel Door departementen op jaarbasis uitbesteed voedings- en voedselgerelateerd onderzoek (in miljoen €)

Departement(en)	Doel	Omvang
EZ/OCW/VWS/LNV	TNO doelsubsidie	7,2
	TNO basis	8,8
	ZonMw	1
LNV	DLO kennisbasis	9
	DLO beleidsondersteuning	3
	DLO wettelijke onderzoekstaken	12
VWS	RIVM	12

Het centrale onderwerp van de kennisconferentie kan vanuit vele hoeken belicht worden. In de aanloop naar de conferentie is besloten om het aantal thema's te beperken tot vier, te weten:

- voedselveiligheid,
- gezondheid,
- publieke waarden,
- informatie & communicatie.

De keuze voor deze thema's komt voort uit het feit dat dit gemeenschappelijke thema's zijn in de drie trajecten waar de kennisconferentie voedend aan moet zijn. Daarnaast is het een bewuste keuze om het aantal centrale thema's te beperken, zodat deze goed uitgediept kunnen worden.

Opzet van de Kennisconferentie

Rondom de vier thema's van de kennisconferentie zijn een drietal workshoprondes georganiseerd. De eerste ronde stond in het teken van het aanscherpen en aanvullen van de maatschappelijke opgaven. In de tweede ronde werden de deelnemers gevraagd om in duo's of trio's de maatschappelijke opgaven te voorzien van acties en kennisbehoeften. De deelnemers aan de eerste en tweede workshoprondes waren dezelfde personen. In de derde workshopronde kon men naar een ander thema toe gaan om de resultaten van de eerste twee rondes te bespreken en prioriteiten aan te geven. Omdat het aangeven van prioriteiten niet in bij alle thema's is gebeurd, is het resultaat niet opgenomen in dit verslag. Voorafgaand aan de workshops is ter inspiratie van de aanwezigen een viertal inleiders aan het woord gekomen. Zij hebben vanuit verschillende invalshoeken hun licht laten schijnen op de vier centrale thema's. De Kennisconferentie werd geopend met een inleiding door mevr. Hoekstra, welke voor een zeer groot deel is opgenomen in dit inleidende hoofdstuk.

Organisatie en samenwerking rondom de Kennisconferentie

Voor de organisatie van de kennisconferentie en het opstellen van de inhoudelijke fiches voor de vier thema's is een breed samengestelde projectgroep verantwoordelijk geweest. In de projectgroep hebben de onderstaande personen zitting gehad:

- Jacob van Klaveren, Charon Zondervan (beiden Wageningen UR).
- Michiel van den Bosch (Ministerie van EZ).
- Wieke Tas (Ministerie van VWS).
- Richard Donker, Hendrien Kakebeke, Tarsy Lössbroek, Erwin Maathuis, Hans Sprangers, Cor Wever (allen Ministerie van LNV).

Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk treft u een bundeling van de inleidingen die in de ochtend zijn gegeven. In de daaropvolgende hoofdstukken 3 t/m 6 staan de vier thema's centraal. Per thema is integraal de inhoud van het fiche overgenomen en is verslag gedaan van de verschillende workshoprondes. In de bijlagen zijn naast een afdruk van de sheets die tijdens de inleidingen vertoond zijn (bijlage 3 t/m 7) ook de deelnemerslijst (bijlage 1) en het volledige dagprogramma (bijlage 2) opgenomen.

2 De inleidingen

2.1 Maatschappelijke opgaven

Inleiding door mevrouw A. van Bolhuis

Directeur Voeding, Gezondheidsbescherming en Preventie, ministerie VWS

In de afgelopen jaren is bij VWS de aandacht rondom voedsel verschoven, zo vertelt mevr. Van Bolhuis. Was voorheen de aandacht vooral gericht op voedselveiligheid, tegenwoordig ligt die meer bij gezond leven en overgewicht. Dit wil niet zeggen dat voedselveiligheid niet meer belangrijk is, in tegendeel zelfs. Maar het accent ligt nu veel meer bij het handhaven van het huidige, hoge niveau en niet meer bij het realiseren van een nog hoger niveau. Een complicerende factor bij de problematiek rond gezond leven en overgewicht, zo geeft mevr. van Bolhuis aan, is het feit dat de individuele leefomgeving van grote invloed is op het (voedings)gedrag van mensen. Beïnvloeding van leefstijlen is een relatief nieuw onderwerp dat veel aandacht krijgt bij VWS. Naar de mening van mevr. Van Bolhuis is een cultuuromslag nodig om gezond eten en het streven naar een optimaal gewicht tot de maatschappelijke norm te maken. Met diverse initiatieven, zoals het convenant overgewicht, het project 'welkom landgenootje' en de 'schijf van vijf' probeert VWS hier een bijdrage aan te leveren. Vervolgens stipt mevr. Van Bolhuis de verantwoordelijkheidsverdeling tussen VWS en LNV rondom het onderwerp voeding aan, die er op neer komt dat VWS verantwoordelijk is voor voedselveiligheid en gezonde voeding en LNV voor voedselkwaliteit en productie in de primaire fase. Deze verantwoordelijkheidsverdeling betekent uiteraard dat de beide departementen samenwerken, zoals zij eerder gedaan hebben bij de helaas nog niet gehonoreerde FES-claim Voeding en Gezondheid. Tot slot gaat mevr. Van Bolhuis in op enkele ontwikkelingen binnen VWS op het gebied van kennisbeleid die er toe geleid hebben dat de kennisfunctie versterkt is. Zo is bijvoorbeeld een (veel) scherpere invulling gegeven aan het opdrachtgeverschap richting en programmering van RIVM en ZonMw. Maar ook de belangstelling voor TNO-onderzoek is beduidend toegenomen. Tevens heeft VWS geïnvesteerd in het opstellen van een eigen strategische kennisagenda. Deze agenda richt zich voor al op kennis die VWS in de toekomst zelf nodig heeft om, zo vertelt mevr. Van Bolhuis, adequaat in te kunnen spelen op de maatschappelijke opgaven die dan relevant zijn. Eén van die maatschappelijke opgaven luidt 'langer leven in gezondheid', de opgave die wat betreft mevr. Van Bolhuis centraal staat op deze kennisconferentie.

2.2 Kennisbehoefte ketenpartijen

Inleiding door de heer J. Maat,

Voorzitter European Technology Platform Food for Life

Het European Technology Platform (ETP) concept is, zo vertelt dhr. Maat, een nieuw instrument dat in het leven geroepen door de Commissie om innovatie op Europees niveau te versterken. Het gaat om een door de industrie geleid kaderprogramma dat belanghebbenden rondom een bepaald technologieveld bijeen brengt om (1) een gemeenschappelijke visie ter ontwikkelen, (2) een strategische onderzoeksagenda te definiëren en (3) een implementatieplan te ontwikkelen en uit te voeren. Om de plaats van de Europese agro-voedings industrie te duiden geeft dhr. Maat eerst enige

cijfers. Zo is het met een aandeel van 13,6 % de grootste productiesector in de EU-15, werd in 2005 in de EU-25 een omzet gerealiseerd van € 840 miljard en was de totale exportwaarde in datzelfde jaar € 45 miljard met een positieve handelsbalans van € 5,8 miljard. In totaal zijn er 4,1 miljoen mensen werkzaam in de agro-voedings industrie, waarvan ruim 61% in het midden en klein bedrijf. Ondanks deze indrukwekkende cijfers, zo geeft dhr. Maat aan, neemt het aandeel van Europa in de wereldexport af. Belangrijke trends in de voedingsindustrie zijn volgens dhr. Maat onder meer de snelheid van productinnovatie (nu 2 jaar, was 10 jaar) en de verschuiving in het productieproces van bulk, naar gemak, naar verantwoord. Naar verwachting zal in 2015 ten aanzien van het voedingsproduct de voedingswetenschap succesvol 'gekoppeld' zijn aan gezondheid en is de consument meer kwaliteitsbewust. Volgens dhr. Maat is het belangrijk te beseffen dat producten uit de voedingsindustrie bijdragen aan het realiseren van doelen t.a.v. bijvoorbeeld gezondheid, maar ook aan het bereiken van waarden als het zijn van 'een goede moeder'. Een andere belangrijke notie is dat er momenteel wereldwijd meer mensen te maken hebben met overvoeding dan ondervoeding. In de visie van het ETP-Food for Live zal een effectieve integratie van voedings-, voedsel- en consumentenwetenschappen moeten leiden tot innovatieve, vernieuwde en verbeterde voedselproducten die in lijn zijn met de behoeften en verwachtingen van consumenten. Samen met veranderingen in voedselpatronen en levensstijlen zullen deze producten positief bijdragen aan de gezondheid van mensen en in zijn algemeenheid aan de kwaliteit van leven. Om verandering in gedrag te stimuleren is het, volgens dhr. Maat, noodzakelijk dat de gezonde keuze de gemakkelijke keuze is. Wat betreft het thema voeding en gezondheid zijn volgens hem de prioritaire onderzoeksvelden de invloed van voeding op de hersenfunctie, het lichaamsmetabolisme en het immuunsysteem, dit alles in relatie tot de levensfase waarin de mens zich bevindt. Wat betreft voedselkwaliteit en voedselbereiding moet de focus liggen bij het ontwikkelen van voedsel met toegevoegde waarde dat van superieure kwaliteit is en dat tegemoet komt aan de wensen omtrent gemak, beschikbaarheid en aantrekkelijkheid. Bij voedselveiligheid gaat het om het verzekeren van veilig voedsel dat de consument kan vertrouwen. Volgens dhr. Maat is de uitdaging ten aanzien van duurzame voedselproductie om te komen tot synergie tussen economische groei, bescherming van het milieu en eerlijke, sociale omstandigheden. Dit alles moet leiden tot een concurrerende voedselproductieketen die nieuwe technologieën toepast en waarin tegemoet wordt gekomen aan alle aspecten van economische efficiëntie, marketing en milieubescherming.

2.3 Trends en tegentrends

*Inleiding door mevrouw A. Ammerlaan,
Directeur Ammerlaan Taste en Trends*

Trendanalyse is het signaleren en analyseren van veranderingen in de markt en samenleving die van invloed zijn op (consumenten)gedrag. Bij een trend gaat het om een houding vanuit de maatschappij, die toegankelijk is voor iedereen en van invloed is op alle producten en mensen. Een hype daarentegen is gelimiteerd tot een niche in de markt, slechts gericht op specifieke producten voor maar één doelgroep en meestal ontstaan als navolging van een beroemdheid. Een trend duurt minstens een periode van 10 jaar, een hype hooguit een paar seizoenen. Voorbeelden van trends zijn gemak, gezondheid, genieten en aansluiting. Voorbeelden van hypes zijn breezers, lardo en atkinsdieet. Er zijn, zo vertelt mevrouw Ammerlaan, twee trendregels. De eerste trendregel is dat een trend een globaal verschijnsel is, waarbij geschiedenis en cultuur bepalend zijn voor de interpretatie van de trend. De tweede trendregel is dat iedere trend een tegentrend heeft. Die tegentrend is een autonome ontwikkeling die veelal ontstaat uit ontevredenheid en waarvan de verspreiding via een vast patroon verloopt. De belangrijkste tegentrends op dit moment zijn (1) van economie naar samenleving en (2) van product naar mens. Beide zijn een reactie op de industriële revolutie. Het belang van een tegentrend is dat het de opmaat kan zijn naar een nieuwe stroming, waarbij hypes een indicatie kunnen zijn van de verspreiding. En dat is waar, zo geeft mevr. Ammerlaan aan, haar belangstelling met

name naar uitgaat. Wat zijn nu de hypes met betrekking tot voedsel en voeding? Allereerst is er een tegentrend t.a.v. voedselveiligheid, tot uiting komend in verboden diners en het in ere herstellen van oude productiemethoden als ongepasteuriseerde kazen, zuurdesembrood en gerijpt vlees. Ook de gemakstrend heeft een tegentrend in de vorm van versimpeling en minder keuze. Hieraan gekoppeld is de toenemende belangstelling voor boerenmarkten, allochtone winkels en seizoensproducten. De tegentrend voor gezondheid is momenteel de terugkeer van dierlijk vet, met als uitingsvormen het atkinsdieet, lardo en het op de kaart zetten van wagiyui beef en volvette, gerijpte kazen in toprestaurants. Andere hypes gerelateerd aan de gezondheidstrend, die mogelijk bijdragen tot een oplossing van het overgewicht, zijn shock food, moleculaire gastronomie, gelaagde smaken en het chili pepper dieet. Een andere belangrijke tegentrend is het gebruik van natuurlijke medicijnen en ook onthaasten mag volgens mevrouw Ammerlaan niet als tegentrend vergeten worden. De hypes gekoppeld aan deze laatste tegentrend zijn slowfood en slow living. Slow living kenmerkt zich door een modern leven met wat je nodig hebt, een gezond gewicht en eten met aandacht voor het koken. Ook gezond voedsel uit de natuur en natuurlijke processen hoort bij slow living, evenals het hebben van meer aandacht voor de producent dan dat het product biologisch moet zijn. Wel moet er de tijd zijn om het product te laten groeien, te rijpen en smaak te geven. Al met al is volgens mevr. Ammerlaan de tegentrend van de gezondheidstrend te omschrijven als 'oplossingen uit de natuur'. Haar inleiding besluit mevr. Ammerlaan met de stelling dat "het verliezen van onze 'food roots' te vergelijken is met het verbranden van een wetenschappelijke bibliotheek".

2.4 De politiek-maatschappelijke context

*Inleiding door de heer W. van der Weijden,
Voorzitter Stuurgroep Technology Assessment*

Omdat lang niet iedereen bekend is met de Stuurgroep Technology Assessment gaat dhr. Van der Weijden eerst in op de taak en positie van de stuurgroep. De stuurgroep heeft tot taak het verhelderen van maatschappelijke vraagstukken die samenhangen met wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen. De stuurgroep adviseert de minister van LNV, is onafhankelijk gepositioneerd en bestaat uit zes personen die hier allen op persoonlijke titel zitting in hebben. Jaarlijks brengt de stuurgroep één à twee adviezen uit. Eind 2003 werd advies uitgebracht over voedselveiligheid. Onder meer werd geadviseerd de prioriteit te verleggen naar voedingspatronen, bij normstelling ook rekening te houden met andere waarden en (meer) verantwoordelijkheid te leggen bij (grote) bedrijven. Momenteel is er ten aanzien van voeding, zo constateert dhr. Van der Weijden, sprake van een paradigmaverschuiving. Zowel in Nederland zelf als ook daarbuiten is er een toenemende belangstelling voor gezonde voeding. Ook bij de Nederlandse overheid en in het Nederlandse bedrijfsleven neemt de belangstelling toe en zijn diverse initiatieven ontplooit, zoals het convenant overgewicht de logo's voor gezonde/bewuste keuze. Toch constateert dhr. Van der Weijden nog een "gat", namelijk wie waakt voor de sturing van voedingspatronen? Voeding is meer dan voedsel alleen en naar de mening van dhr. van der Weijden is daar terecht aandacht voor in de Strategie Voedselkwaliteit van LNV. Onze huidige voeding brengt de nodige neveneffecten met zich mee, denk aan voedinggerelateerde ziekten, de negatieve invloed op natuur, milieu en klimaat, het effect op dierenwelzijn en diergezondheid en misschien zelfs de volksgezondheid. Toch zijn volgens dhr. Van der Weijden de neveneffecten van de huidige voeding niet alleen maar negatief. Zo is er sprake van een positieve invloed op het landschap en ook de natuur en in het bijzonder de fauna vaart er wel bij. Dhr. Van der Weijden constateert dat de keerzijde van het streven naar (meer) gezondheid via voeding het verlies van milieu is. Een voorbeeld daarvan is de belangstelling voor gezonde vetzuren, waardoor de consumptie van vis (fors) is toegenomen met als gevolg uitputting van de visstand door visserij. De gezonde keuze is niet altijd de duurzame keuze. Wat hem betreft moet er gestreefd worden naar het bereiken van een win/win-situatie, bijvoorbeeld omega-3 vetzuren uit algen i.p.v. uit vis of de consumptie van meer plantaardige eiwitten i.p.v. dierlijk eiwitten. Maar ook de hervorming van het EU-landbouwbeleid

kan hiertoe bijdragen, bijvoorbeeld door de prijs voor suiker te verlagen en die voor groente en fruit op een gelijk niveau te houden of door de bedrijfstoelagen niet te baseren op hectares, maar op kwaliteit en gezondheid. Wat betreft dhr. Van der Weijden zou de kennisagenda gericht moeten zijn op het vinden van creatieve win/win oplossingen. De aandacht dient primair gericht te zijn op gedrag en daarnaast op producten. Er zullen effectieve interventiestrategieën o.a. gericht op kinderen ontwikkeld moeten worden. Het is de vraag of hiervoor een nieuw instituut met sociologen en economen moet worden opgericht, of dat bijvoorbeeld rondom het Voedingscentrum een dergelijk instituut kan worden opgebouwd. Een ander aspect van de kennisagenda zou transparantie moeten zijn, waarbij het onder meer moet gaan om transparantie voor de consument (bijv. een sticker “gezonde keuze voor de planeet”). Gelet op de breedte van de kennisagenda zouden bij het opstellen daarvan vertegenwoordigers moeten worden betrokken uit de kant van aanbod, vraag, zorg en planeet. Volgens dhr. van der Weijden dient het perspectief te zijn “lekker en gezond eten met een goed gevoel over neveneffecten”.

3 Thema Voedselveiligheid

3.1 Fiche Voedselveiligheid

3.1.1 Maatschappelijke trends en opgaven

Voedselveiligheid is een beleidsterrein dat aanvankelijk hoog op de politieke en maatschappelijke agenda stond naar aanleiding van diverse crises en incidenten. Inmiddels zijn de laatste jaren beheersing van risico's in de keten en productie van veilige eindproducten leidend. Mede door de toepassing van de huidige normstellingen, het 'Alara'-principe en waar nodig voorzorgsprincipe wordt het adagium 'ons voedsel is nog nooit zo veilig geweest als nu' inmiddels breed onderschreven.

Enkele trends die we hier waarnemen, op gebied van veilig voedsel, zijn:

- chemische risico's worden goed beheerst;
- microbiologische risico's en Zoönosen nemen relatief in belang toe;
- voedselallergieën en intoleranties nemen in belang toe;
- voedselproductie en handel krijgen een steeds groter grensoverschrijdend karakter, waarbij ook de productieschaal toeneemt;
- toename van het belang van technologie (biotechnologie, nanotechnologie);
- toenemende aandacht voor en vraag naar natuurlijke, authentieke en minimaal bewerkte producten;
- bedrijfsleven en consument vragen, krijgen en nemen meer eigen verantwoordelijkheid;
- sterkere ketenorganisatie en -binding bij bedrijfsleven;
- toenemend belang van overheidstoezicht 'op afstand';
- tegengestelde trends: 'wereldwijd geproduceerde 'fast food'' versus 'lokaal en regionale geproduceerde 'slow food'.

Voor het thema voedselveiligheid luiden de maatschappelijke opgaven:

- handhaven niveau veiligheid van de chemische risico's;
- terugdringen niveau voedselinfecties en zoönosen;
- vergroten inzicht in – en zo mogelijk beheersing van – voedselallergieën en intoleranties;
- vergroten inzicht in – en zo mogelijk beheersing van – mogelijke nieuwe risico's;
- ontwikkelen van een systeem waarin 'ongelijksoortige belangen en risico's' tegen elkaar afgewogen kunnen worden (risk-benefit).

3.1.2 Ambities van de overheid

De ambities van de overheid zijn:

- waarborgen huidige hoge niveau voedselveiligheid, óók bij consumptie biologische producten, functional foods, etc.;
- verhogen van de veiligheid op gebieden waar reële gezondheidswinst te halen is (microbiële risico's, kwetsbare groepen);
- integrale risicobeoordeling (met afweging ongelijksoortige risico's b.v. hogere normstelling PCB's in vis toestaan i.v.m. voordelen 'gezonde vetzuursamenstelling');

- op verantwoorde wijze verantwoordelijkheden beleggen bij bedrijfsleven en consumenten;
- vroegtijdige signalering nieuwe of onbekende risico's.

3.1.3 Onderzoekscatalogus

Onderstaande lijst geeft een (incomplete) overzicht van lopend onderzoek in subthema's. Instellingen waar onderzoek naar aspecten van Voedselveiligheid onder andere belegd zijn, zijn Wageningen UR, RIVM, TNO, WCFS, NIZO, VU Amsterdam, Universiteit Maastricht en andere universiteiten.

Onderzoeksthema	Subthema
Voedselveilige ketens	<ul style="list-style-type: none"> - chemisch, microbiologisch, ketenmodellering - HACCP, kwaliteitssystemen, Toezicht op Controle
Emerging Risks	<ul style="list-style-type: none"> - welke nieuwe gevaren, netwerkontwikkeling
Early Warning	<ul style="list-style-type: none"> - analyseren van data en trends
Risicobeoordeling (enkelvoudige stoffen)	<ul style="list-style-type: none"> - toxicologie - innameberekeningen - microbiologie - kwetsbare groepen
Risicobeoordeling (integraal)	<ul style="list-style-type: none"> - toxicogenomics - cocktail effecten - gesommeerde blootstelling
Risk-benefit	<ul style="list-style-type: none"> - voedselverrijking (claims versus risico's) - kwantitatieve weging positieve en negatieve stoffen/micro-organisme in voeding - ongelijksoortige risico's - afwegingen consument
Monitoring en detectie	<ul style="list-style-type: none"> - illegale hormonen en bestrijdingsmiddelen - analyse milieucontaminanten - procescontaminanten (acrylamide, PAK's) - pathogenen en zoönosen
Ontwikkelen nieuwe analyse technieken	<ul style="list-style-type: none"> - multiplex, luminex (veelzijdig kunnen meten) - biosensoren (on-line kunnen meten) - effect metingen (integraal meten)
Microbiologische risico's	<ul style="list-style-type: none"> - zoönosen - bestrijdingsstrategieën - antibioticumresistentie

3.2 Verslag workshops

3.2.1 Trends en maatschappelijke opgave

In een eerste ronde werd gediscussieerd over welke trends van belang kunnen zijn ten aanzien van voedselveiligheid. Daarbij werd in grote lijnen aangesloten bij het fiche Voedselveiligheid. Ter voorbereiding op de discussie werden er vijf aandachtsgebieden benoemd, te weten;

1. handhaven chemische risico's;
2. terugdringen infecties zoönosen
(in de discussie is dit opgepakt als microbiologische risico's in de volle breedte);
3. inzicht en beheersen allergieën;
4. inzicht en beheersen nieuwe risico's
(inclusief trendanalyse van data en ontwikkelingen);
5. naar integrale afweging risico's
(hieraan wordt toegevoegd de differentiatie in normstelling b.v. naar kwetsbare groepen).

Aan deze lijst werden door de groep twee aandachtsgebieden toegevoegd:

6. vertrouwen en perceptie voedselveiligheid;
7. beheersing en ketenmanagement.

De deelnemers werd gevraagd onder een aandachtsgebieden naar keuze naar eigen inzicht twee onderwerpen op te schrijven waarvoor tien jaar na nu (2016) door middel van onderzoek wezenlijke veranderingen gerealiseerd zouden (kunnen) zijn.

Handhaven chemische risico's

In principe is er een hoog handhavingniveau en zou dit verminderd kunnen worden. Het onderwerp hangt samen met verandering in normstelling (zie punt 5), inzicht en beheersing nieuwe risico's, b.v. procescontaminanten (zie punt 4) en beheersbaarheid in ketens (zie punt 7).

Terugdringen infecties en zoönosen (microbiologische voedselveiligheid)

- Nieuwe zoönotische bedreigingen zijn het belangrijkste voedselveiligheidsprobleem.
- Er is niets veranderd, er zijn alleen onderlinge verschuivingen in aandachtspunten.
- Risicogerichte benadering is in de plaats gekomen van een benadering waarbij het voorzorgsprincipe het uitgangspunt is (b.v. BSE, Salmonella).
- Detailbegrip van micro-organismen, mens, ecologie, epidemiologie samen met fysische kennis en proces van ketenbeheersing is ontwikkeld. Hiermee kan een goed afgewogen inzet van middelen gekozen worden om tot een juist niveau van risico(beheersing) te komen.
- Blijvend aandachtsgebied door (re)emergence infecties (ten gevolge van scala van ontwikkelingen, processen etc.).
- Kennis over micro-organismen is toegenomen als mede kennis over de interacties van micro-organisme met gastheer (bijvoorbeeld rol immuunsysteem), transmissieroutes, gedrag mens en de invloed die het gedrag heeft op het risico, snelle microbiologische risicobeoordelingen zijn mogelijk. Ten slotte is door de verandering in beheersing van risico's, de beschikbare data en de beschikbare modellen een dynamisch zicht op prioriteitstelling van de risico's en beheersstrategieën mogelijk geworden.

Inzicht en beheersing allergieën

De groep onderkende dat er een toename is in het aantal mensen met allergieën. In de korte tijd die beschikbaar was, en door de minder grote bekendheid met het onderwerp bleek het niet echt mogelijk dit nader uit te werken. Wel werd de volgende doelstelling geformuleerd:

In 2016 komen er geen allergieën meer voor als gevolg van het eten van 'processed' voedsel, en is het voorkomen van allergie veroorzakende stoffen in vers voedsel met 50% gereduceerd.

Inzicht en beheersing nieuwe risico's

Hierbij werd ook genoemd dat trends geanalyseerd moeten worden.

- In 2016 is er een werkende systematiek voor het identificeren van 'emerging risks'.
- In 2016 is er veel meer inzicht in nieuwe risico's, Specifiek genoemd worden de procescontaminanten (acrylamide en aanverwante stoffen) die gevormd worden in industriële processen (b.v. als gevolg van maillard reactie). Ook zal de trend naar het eten van natuurlijke voeding tot gevolg hebben dat er meer bekend is

over de (schadelijke) werking van natuurlijke inhoudstoffen. Het probleem rond milieucontaminanten is redelijk opgelost.

Naar integrale risicoafweging

- Risicoafweging differentieert naar tenminste 6 verschillende bevolkingsgroepen. Daarbij wordt meer rekening gehouden met individuele gevoeligheden op basis van genetische informatie (genotype).
- Normstelling houdt rekening met het feit dat mensen worden blootgesteld aan meerdere stoffen/micro-organismen gelijktijdig (combinatie toxicologie)
- Gezondheidsbevorderende en gezondheidsbedreigende effecten van stoffen worden tegen elkaar afgewogen
- Normstelling zal meer gebaseerd zijn op effecten, dan op concentraties.
- Er zijn duidelijke grenzen gesteld aan de mate van voedselveiligheid. De consument kan (tot op zekere hoogte) kiezen voor meer/minder veilige producten.
- Chemische risico's zijn gesegmenteerd in een aantal categorieën:
 - o groot: zwaar toezicht en controle regime overheden
 - o medium: handhaving bedrijfsleven en licht toezicht regime
 - o moderate: de goed geïnformeerde consument beslist zelf of hij/zij het risico acceptabel vindt.
- Continue en dynamisch inzicht in risico's, en welke onderwerpen dientengevolge aandacht verdienen.
- Meer inzicht in gedrag consument in relatie tot normstelling.
- Duidelijker beleid wat acceptabele risico's zijn en wat niet. In het verlengde hiervan is er duidelijke communicatie en informatievoorziening naar de consument.
- De consument, de maatschappij en de politiek realiseren zich dat voedselveiligheid niet een 1-dimensionaal issue is en dat men om tot weloverwogen beheersing te komen veel verschillende aspecten mee moet nemen.

Vertrouwen en perceptie veiligheid

- Er is een brede differentiatie in voedselveiligheid van producten naar 'doelgroep' zoals kinderen, ouderen, etnische groeperingen e.d. (zie ook raakvlakken met integrale risico afweging).
- De voedselketen is transparant voor consument (zie ook beheersing ketenmanagement).
- Educatie en labelling leidt tot vertrouwen van de consument.
- Consument heeft vertrouwen in de producten. De consument ontvangt geen tegenstrijdige berichten over voedselveiligheid, er is eenduidigheid in de informatie die de consument bereikt.
- Producent en overheid hebben een beter inzicht in, en begrip van, de consument:
 - o hoe hij/zij voedselveiligheid beleeft;
 - o wat dit met hem/haar doet;
 - o hoe hij/zij hier mee omgaat (wat doet de producent, wat doet de consument, wat doet de overheid).

Beheersing en ketenmanagement

- Compliance a la S.O.X (onderliggend: constante upgrading standaards, trends)
- In 2016 bepalen de grote supermarkten voor 100% volgens welke internationaal erkende normen geleverd kan worden, en welke internationaal erkende certificerende instellingen hierop mogen toezien.
- De retail is sturend m.b.t. de productiewijze waarmee kan worden geproduceerd (inclusief het niveau van voedselveiligheid).
- Alle schakels in de keten beheersen voedselveiligheid op gelijkwaardige basis door:
 - o gelijkwaardige samenwerking;
 - o win/win afwegingen en oplossingen;
 - o uitgaande van nut en noodzaak voor de consument.

3.2.2 Acties en kennisbehoefte

De onderwerpen waarvoor veel suggesties waren voor verbeteringsmogelijkheden en –kansen in 2016 werden geclusterd. De clustering vormde de basis voor het middagprogramma. In het middagprogramma werden acties en kennisvragen op deze onderwerpen geformuleerd. Een eerste aanzet werd gedaan door de eerste groep (zie lijst met aanwezigen). Vervolgens werden de acties aangevuld door de tweede groep (geen lijst aanwezig). De tweede groep voorzag de kennisvragen en acties van stickers die een indicatie geven van hoe bepaalde onderwerpen leven.

Op deze wijze werd een redelijk compleet beeld geschetst van de kennisbehoefte was van de groep. Door de tijd- en groepsindeling is soms meer tijd voor bepaalde onderwerpen genomen. Zo werd het onderwerp “terugdringen infecties, zoönosen en (microbiologische risico’s)” plenair behandeld als voorbeeld, terwijl alle andere onderwerpen in kleine groepjes van drie personen in een korter tijdsbestek uitgewerkt zijn. Dit kan invloed hebben gehad op het aantal kennisvragen.

Beheersing zoönosen en (biologische) microbiologische risico's	
<i>Acties</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Meer inzicht in relatie infectie en risico mens.	Wat is de relatie tussen de infectie, micro-organisme en de mens. Hoe zou dit gemanaged moeten worden.
Kennen van (acceptabel) besmettingsniveau in relatie tot immuniteit.	Hoe kunnen we dit beheersen. Hoe reageert het immuunstelsel op besmetting.
Er moet een snelle (of betere) risicoschatting komen waarbij fysische kennis en keten aspecten worden geïntegreerd. Kom tot een risicogerichte benadering.	Ontwikkel een methode om een snelle risicoschatting mogelijk te maken. Welke ketenaspecten en eigenschappen van micro-organisme spelen een rol
Snellere en betere opsporing pathogenen.	Ontwikkel een snelle multi-screenings methode (multiplex/luminex). Hoe te meten op basis van genetische informatie, en hoe deze kennis beschikbaar te maken in instrumenten.
Er moet een forum komen die prioriteiten stelt.	Hoe kan een risicoafweging en/of risk-benefit model gebruikt worden door risicomangers.
Bepaal omvang en prioriteit van problemen.	Hoe kunnen we de risico's beter wegen en onderbouwen ('ons eten gemeten'). Welke risico's zijn acceptabel.
Bepaal maatregelen die gewenst zijn om risico's terug te brengen tot acceptabel niveau.	Aan welke prestatiekenmerk moet elke schakel in de keten voldoen om acceptabele niveau te realiseren.
Besmettingsniveau moet worden teruggedrongen.	Welke transmissieroutes spelen een rol, en hoe werkt de transmissie. Welke rol speelt voedsel hierin, en welke andere invloeden zijn te onderscheiden buiten de voedselketen om.
Besmettingsniveau terugdringen door middel van decontaminatie.	Hoe kunnen decontaminatie-technieken worden toegepast. Hoe kosteneffectief is decontaminatie per methode, en wat is de acceptatie van de consument ten aanzien van de methode.
Bekijk de beheersbaarheid in ketenperspectief.	Welke rol speelt de resistentie van micro-organisme t.a.v. diergeneesmiddelen. Hoe overleven micro-organisme onder stresscondities (stress-tolerantie). Welke diagnostiek is nodig om dit te kunnen meten.
Risicobewust handelen van de consument vergroten.	Hoe kunnen we het risicobewustzijn van de consument vergroten. Hoe kan het gedrag van consumenten beïnvloed worden.

Nieuwe gevaren/risico's	
<i>Acties</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Ontwikkel een systeem waar mee nieuwe gevaren gesignaleerd kunnen worden.	Hoe kunnen we gebruik maken van 'early indicatoren' om snel inzicht te krijgen in nieuwe risico's.
	Ontwikkel voorspellende modellen en onderzoek hoe deze ingezet kunnen worden. Ontwerp van systeem ook internationaal perspectief.
Opstellen risicohypothese, nieuwe trends.	Maak een trend analyse en bepaal mogelijke consequenties en toekomstscenario's
Analyseer problemen rond procescontaminanten en natuurlijke inhoudstoffen.	Wat zijn de risico's van procescontaminanten en natuurlijke inhoudstoffen.
Analyseer consequenties van nieuwe technologie ten aanzien van consequenties voedselveiligheid.	Welke voedselveiligheidsaspecten zitten er aan de introductie van nanotechnologie.
Ontwikkel inzicht in emergent pathogenen en nieuwe zoönotische bedreigingen (kwam aan de orde bij microbiologie)	Hoe kunnen we emergent pathogenen sneller onderkennen.

Integrale risicoafweging, differentiëren normen, risk-benefit, dynamische risicobenadering	
<i>Acties</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Ontwikkel een systeem voor kwantificering.	Welke parameters zijn interessant Welke variatie in de data is aanwezig en hoe bepalen ze de uitkomsten. Welke andere onzekerheden spelen een rol. De variatie en trends maken het nodig om risicokwantificering continue uit te voeren.
	Maak meer data beschikbaar voor integrale afweging.
Kwalificeer en kwantificeer interventiestrategie.	Welke perceptie bij burger t.a.v. te kiezen interventie. Welke winst zou je kunnen bereiken met de interventie, en tegen welke kosten.
Objectiveer en/of kwantificeer andere (publieke) waarde in relatie tot voedselveiligheid.	Ontwikkel een meetlat voor andere waarden (b.v. dierenwelzijn) en integreer deze met risico's voedselveiligheid. Integreer economische modellen met voedselveiligheid.
Kwantificeer de kosten en benefits (gezondheidswinst)	Hoe groot zijn de risico's versus de gezondheidswinst. Hoe moeten chemische risico's gewogen worden ten opzichte van microbiologische risico's.
	Tot hoe ver kunnen we gaan met verhoging van gezondheidsbevorderende stoffen in functional foods (voedselverrijking) of agrarische producten verkregen via toekomstige biotechnologie. Hoe bepalen we de mogelijke schadelijke effecten van

	hoge concentraties bioactieve stoffen per doelgroep.
Bekijk risico's vanuit het perspectief van de totale voeding en de 'whole food approach'.	Welke cumulatieve effecten kunnen verwacht worden, en wat is de betekenis daarvan. Wat is de invloed van aanpassingen in procestechnologie, worden er andere schadelijke stoffen gevormd, verlies.toename van smaak in maillard reactie.
Stel normen naar (kwetsbare) doelgroep.	Welke kwetsbare groepen zijn te onderscheiden. Wat is de interactie met genen (genotype).
Bepaal criteria naar ernst en handhavingregime naar risico's.	Welke criteria zouden opgesteld moeten worden om tot indeling te komen.

De goed geïnformeerde, risicobewuste consument	
<i>Acties</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Breng de basis kennis over op de jeugd.	Ontwikkel lesmateriaal.
Vergroot transparantie over productie.	Ontwikkel een laagdrempelig informatiesysteem.
Aandacht voor communicatie bij calamiteiten.	Welke expertise kan wel/niet gecommuniceerd worden inclusief onzekerheden.
Handhaving van wetgeving.	Onderzoek welke informatie de consument wel wil weten (of aanspreekt), welke niet
Vergroot het vertrouwen in het systeem.	Hoe moet dat... Ontwikkel inzicht in welke aspecten van belang zijn om vertrouwen te vergroten. Invloed éénduidige informatievoorziening.

Beheersing ketenmanagement, alle schakels functioneren	
<i>Acties</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Organiseren van ketens.	Hoe organiseer je een keten rekeninghoudend met voedselveiligheidsaspecten. Wat zijn voedselveilige ketens (welke criteria, welke claims).
Voer regie in ketens ten aanzien van meten, certificeren en normering.	Welke meetstrategie, ontwikkel snelle testen, hoe te certificeren, welke normen/prestaties over de hele keten. Wat zijn de werkelijke risico's en hoe verspreiden deze zich over de keten. Hoe wordt regie gevoerd bijvoorbeeld door grootwinkelbedrijf.
Vergroot transparantie in data	Hoe kan de beschikbaarheid van data beter doorgegeven worden aan andere schakels, en hoe kan de beschikbaarheid van data leiden tot een groter vertrouwen in de keten.
Beïnvloeding van ketens en relatie met concurrentiepositie (branding)	Hoe werkt het systeem branding. Hoe kunnen bepaalde ketens gevrijwaard worden van risico's en op welke basis kan dit verantwoord worden.

4 Thema Gezondheid

4.1 Fiche gezondheid

4.1.1 Maatschappelijke trends en opgaven

In de afgelopen eeuw is ons pakket van dagelijkse voeding gezonder en veiliger geworden. Mede hierdoor is onze gezondheid verbeterd en onze levensverwachting gestegen. De gestegen welvaart heeft echter geleid tot een onbalans in voedselconsumptie en energiebehoefte. Deze onbalans heeft onder andere te maken met de toegenomen aanbod van voedsel, verandering in eetpatronen (bijv. tussendoortjes) en de afname van beweging. Op dit moment wordt de volksgezondheid bedreigd doordat we ongezond eten en leven en het aantal mensen met overgewicht toeneemt. Jaarlijks leiden overgewicht en een ongunstige voedingssamenstelling elk afzonderlijk tot ongeveer 40.000 nieuwe gevallen van diabetes, hart- en vaatziekten en kanker. Een ongunstige voedingssamenstelling leidt twee maal zo vaak tot sterfte als overgewicht (10 respectievelijk 5% van de totale jaarlijkse sterfte). Andere trends die hierbij specifieke aandacht behoeven zijn de toenemende vergrijzing en de multiculturele samenleving.

Voor het thema gezondheid luiden de maatschappelijke opgaven:

- een cultuuromslag om gezond eten en het streven naar een optimaal gewicht tot maatschappelijke norm te maken;
- toename in gezond gedrag met als gevolg een langer gezond leven;
- toename aanbod van gezond voedsel in relatie tot het totale aanbod van voedsel.

4.1.2 Ambities van de overheid

De toename in ongezond (voedselconsumptie)gedrag van de Nederlandse burgers is zorgwekkend. De maatschappelijke opgave is aanleiding geweest om een begin te maken met de omschakeling van denken vanuit (on)veiligheid van voedsel naar (on)gezondheid van voedsel. Daarbij worden alle partijen in de voedselketen ingeschakeld. Het kerndoel is “de burger aan te zetten tot gewenst, namelijk gezond (voedselconsumptie)gedrag, ter vermindering van ziektelast en de daaruit voortvloeiende maatschappelijke kosten.” De productiesector wordt ondersteund om de omslag te maken van kwantiteit naar kwaliteit. Om de gezonde keuze de gemakkelijke keuze te maken is tevens een verbeterd aanbod van producten nodig (prijs, beschikbaarheid, smaak en beleving). Innovatieve processen hiertoe worden gestimuleerd. De basis voor de hoofdlijnen van gezond voedselconsumptiegedrag is te vinden in de Richtlijnen Goede Voeding en de voedingsnormen van de Gezondheidsraad. De belangrijkste boodschap is het eenvoudig communiceerbare advies “eet gevarieerd, niet te veel, gebruik minder verzadigd vet, eet volop groente, fruit en brood en ga veilig met voedsel om”. Deze kennis op hoofdlijnen wordt verspreid via de gezondheidsbevorderende instellingen, zoals het door de overheid gefinancierde Voedingscentrum. Specifieke doelgroepen zijn jongeren, ouderen en personen met een lage sociaal economische status. De ambitie van de overheid is om de Nederlandse burger een grotere verantwoordelijkheid te geven voor zijn of haar eigen gezondheid. De individuele leefomgeving is van grote invloed op voedingsgedrag van mensen. Hierdoor is een integrale strategie nodig. Deze strategie is niet alleen gericht op het voedselaanbod zelf, maar ook op de consument en zijn

omgeving. Dit vereist een combinatie van prijsbeleid, wetgeving, horecabeleid, maatregelen voor openbare ruimten, gezondheidsvoorlichting en normverandering. Deze maatregelen moeten ervoor zorgen dat de gezonde keuze ook de gemakkelijke keuze wordt. Hiervoor is een actieve opstelling van de overheid nodig, samen met het bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen.

4.1.3 Onderzoekscatalogus

Onderstaande lijst geeft een (incompleet) overzicht van lopend onderzoek in onderzoeksthema's. Instellingen waar onderzoek naar aspecten van Voeding en gezondheid onder andere belegd zijn, zijn Wageningen UR, TNO, RIVM, NIZO food research, Swammerdam Instituut Life Science, VU Amsterdam, Universiteit Maastricht, AMC's, WCFs+, Groene genetica en Regieorgaan Genomics.

Onderzoeksthema	Subthema
Gezondheid	<ul style="list-style-type: none"> - epidemiologie - interventie studies op functionele markers van gezondheid, klinische trials - weefsel en organen - celmetabolisme en genomics - biobeschikbaarheid en matrixeffecten
Consument	<ul style="list-style-type: none"> - voedselinname - determinanten consumentengedrag - gedragsbeïnvloeding - functional foods, supplementen
Kennistoepassing	<ul style="list-style-type: none"> - invloed van bewerking en ketenhandeling op ingrediëntenstatus - agronomie (cultivarselectie, veredeling) - ontwikkelen gezondheidsbevorderende ingrediënten - gebruik van nieuwe technologie om voedselproducten intrinsiek gezonder te maken

4.2 Verslag workshops

4.2.1 Uitdieping van de maatschappelijke opgaven

De drie vooraf geponeerde maatschappelijke opgaven zijn:

- een cultuuromslag om gezond eten en het streven naar een optimaal gewicht tot maatschappelijke norm te maken;
- toename in gezond gedrag met als gevolg een langer gezond leven;
- toename aanbod van gezond voedsel in relatie tot het totale aanbod van voedsel.

In grote lijnen vonden de deelnemers het moeilijk om de drie opgaven te onderscheiden, terwijl de opgaven zelf werden onderschreven. Daardoor vond de gewenste uitdieping van de maatschappelijk opgaven niet zozeer plaats in het eerste workshop onderdeel, maar in het tweede. Een vierde opgave is toegevoegd die expliciet gericht is op reductie van overgewicht in de Nederlandse bevolking.

Vermindering van voedingsgerelateerde ziekten

- Denk vanuit scenario's: hoe ziet de wereld eruit als de maatschappelijke opgaven zijn vervuld?
- Meer en eenduidige informatieoverdracht aan consument (etikettering?); wat zijn de effecten daarvan op het daadwerkelijke gedrag?
- Geïntegreerde benadering van voeding/bewegen van wieg tot graf
- Hoe kun je consumenten en subgroepen daarbinnen goed en effectief bereiken?
- Wat moeten we met tegentrends waar bewust ongezond eten en leven centraal staat?

- Wat is de effectiviteit en validiteit van personalized foods?
- Welke ziekten kun je eigenlijk voorkómen d.m.v. voeding?
- Kun je obesitas curatief aanpakken d.m.v. voedingsinterventies?

Overgewicht reductie

- Nationaal, breed gedragen actieprogramma. Stel daarin heldere en realiseerbare doelen (bv. NL wil het gezondste land van Europa zijn).
- Subsidie aan groepen met lage SES (gezonde voedselbank, gaarkeuken, gratis sport).
- Kun je een kosten/batenanalyse maken richting zorgverzekeraars en moet je bv. bewegingsactiviteiten in het basispakket stoppen.
- Welk pakket van beleidsactiviteiten is effectief (vettax, schoolgruiten)?
- Welke verschillen zijn er tussen allochtone en autochtone Nederlanders als het gaat om overgewicht bij kinderen?
- Gebruik ook inrichtingsvraagstukken in stedelijke gebieden (bv. het ontbreken van kinderspeelplaatsen in Vinex locaties en andere stedelijke gebieden).
- Energieafname is laatste drie voedselconsumptiepeilingen licht afgenomen. Obesitas is derhalve meer een probleem van te weinig lichamelijke activiteit dan van een te grote (calorierijke) voedselinname.

Toename gezond gedrag -> Beter bewustzijn van relatie voeding en gezondheid

- Educatie van kinderen en jongvolwassenen op een niet-paternalistische of aanmatigende manier.
- Bouw effectieve netwerken van actoren en vorm allianties met maatschappelijke partners om gezonde levensstijl af te dwingen.
- Zorg dat voedselaankoop niet langer de sluitpost van het gezinsbudget is.
- Maak een goede onderzoekscatalogus.
- Gebruik financiële prikkels (met name belonen bij goed gedrag), maar belast ook ongezond voedsel.
- Breng kosten/baten in beeld van voedingsinterventies.
- Wat is nodig om gedrag te veranderen.
- Kun je best practices definiëren (bijv. in Europees of mondiaal verband) en daarmee de basis leggen voor nieuwe allianties?
- Verlaag drempels die gezond gedrag verhinderen.

Productinnovatie

- Laat de markt zelf de prijs bepalen,
- Een gezond dieet is belangrijker dan een gezond product.
- Maak een weging tussen risico's en opbrengsten als gevolg van consumptie van bepaalde producten of productgroepen (risk/benefit).
- Life goals georiënteerd onderzoek:
 - o verwijder stoffen waarvan je weet dat ze slecht zijn;
 - o verhoog de biobeschikbaarheid;
 - o functional foods;
 - o kijk scherp naar reguliere inhoudsstoffen zoals vet, zout, suiker en vitamines/mineralen.
- Misschien meer marketing dan gedragsverandering.
- Streef naar een Nederlands en Europees landbouwbeleid dat niet alleen gericht is op kostprijsverlaging, maar ook expliciet op ander kwaliteitsaspecten bv. gezondheid.

4.2.2 Acties en kennisbehoefte

Vermindering van voedingsgerelateerde ziekten	
<p><i>Gerealiseerd in 2016:</i></p> <p>1. Het is eenduidig bekend welke voedingsfactoren een rol spelen bij ontstaan van ziekten als kanker, hart- en vaatziekten, diabetes mellitus.</p> <p>2. Welzijn, gezondheid en weerstand staan centraal, i.p.v. specifieke ziekten</p>	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Ambitieniveau van de overheid vaststellen.	Welke heldere en realiseerbare doelen kan de Nederlandse overheid stellen (bv. NL wil in 2015 het gezondste land van Europa zijn)?
Mechanistisch onderzoek	Welke ziekten kun je eigenlijk voorkómen d.m.v. voedingsinterventie en ander voedsel(consumptie)gedrag? Wat is de effectiviteit en validiteit van personalized foods? Welke producten en productgroepen zijn echt gezond en waarom? Wat moeten we met tegentrends waar bewust ongezond eten en leven centraal staat? Hoe meet je gezondheid?
Kosten/baten analyse	Helpt het om kosten en baten van voedingsinterventies te weten en daarmee prioriteiten te stellen?
Actorenanalyse	Hoe kun je naar een geïntegreerde benadering gaan van voeding en bewegen van wieg tot graf?

Toelichting

Veel ziekten worden in verband gebracht met bepaalde voedingspatronen. Ondanks grote onderzoeksprogramma's is het moeilijk gebleken om de relatie tussen productgroepen (bv. fruit), voedselproducten (appel) of individuele voedsel-ingrediënten (quercetine) en ziekte onomstotelijk vast te leggen. Omdat het meten van eindpunten van ziekten tijdrovend en duur is, is het nodig om intermediaire punten (zgn. biomarkers) te kennen en de relatie tussen die biomarkers en eindpunten vast te stellen. Daarna moet een vertaalslag gemaakt worden van deze kennis naar aanbevelingen van voedselconsumptie.

Overgewicht reductie	
<p><i>Gerealiseerd in 2016:</i></p> <p>Overgewicht en obesitas vormen geen bedreiging meer voor de (financiering van) de volksgezondheid.</p>	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Breedspectrum en gelaagde aanpak definiëren met een lange termijn opzet (30 jaar); alle actoren actief betrekken in deze aanpak	Welke rol kan een nationaal, breed gedragen actieprogramma hebben om overgewicht als volksgezondheidsprobleem terug te dringen? Welke rol spelen inrichtingsvraagstukken in stedelijke gebieden in de bewegingsarmoede? Kun je obesitas curatief en preventief aanpakken d.m.v. voedingsinterventies? Welke verschillen zijn er tussen allochtone en autochtone Nederlanders als het gaat om overgewicht (ook bij kinderen)?

Kosten/batenanalyse maken	Kun je een kosten/batenanalyse maken richting zorgverzekeraars en moet je bv. bewegingsactiviteiten in het basispakket stoppen?
Monitoring van effecten van brede aanpak (overheidsbeleid, nieuwe voedsel-producten en -concepten, etc.) opzetten	Wat is het effect van subsidie aan groepen met een lage sociaal economische status? Welk pakket van beleidsactiviteiten is effectief (vettax, schoolgruiten, smaaklessen)?

Toelichting:

(Ernstig) overgewicht wordt veroorzaakt door een verkeerd lifestyle patroon: te hoge voedselconsumptie en te weinig bewegen. De onderliggende oorzaken voor beide liggen diep verankerd in de fysieke en sociale inrichting van onze maatschappij en worden versterkt door diverse grote maatschappelijke bewegingen. Oplossingen moeten dan ook breed, gelaagd en coherent zijn.

Toename gezond gedrag	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> Groot en breed bewustzijn van de relatie tussen voedsel en gezondheid heeft tot een gezonder gedrag geleid.	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Effectieve gedragsbeïnvloeding op het gebied van voedselaankoop- en voedselconsumptiegedrag	Welke netwerken van actoren en allianties met maatschappelijke partners zijn nodig om een gezonde levensstijl af te dwingen bij de gehele Nederlandse bevolking? Wat is het effect van financiële prikkels zoals belonen bij goed gedrag en andere prijs-mechanismen op voedselaankoop en -consumptiegedrag? Welke strategieën zijn effectief in gedragsveranderingen op grote schaal? Welke subpopulaties zijn goed te bereiken om gedragsveranderingen te bewerk-stelligen? Kun je best practices definiëren (bv in Europees of mondiaal verband) en daarmee de basis leggen voor nieuwe allianties Welke meetmethoden zijn effectief om gedragsveranderingen vast te stellen?
Consumenten via doelgroepspecifieke en uitgekiende informatiedragers bewust maken van het belang van een gezond voedsel(consumptie)gedrag.	Hoe kun je informatie verantwoord, helder en eenduidig aan de consument overbrengen? Hoe kun je consumentengroepen en -subgroepen goed en effectief bereiken? Moet en kun je prioriteren in subgroepen op basis van het geprognoseerd effect? Wat zijn de effecten van communicatie op daadwerkelijke waargenomen gedrag? Welke rol speelt productinnovatie op populatie- en individueel niveau?

Toelichting:

Gezond gedrag is op lange termijn voor iedereen voordelig. Er zijn echter weinig korte termijn effecten of andere incentives om gezond gedrag te belonen en te versterken. Veel Nederlanders weten nauwelijks wat gezond gedrag inhoudt, kunnen dit niet betalen of zijn niet geïnteresseerd. Een groter bewustzijn van de relatie tussen lifestyle (voedsel) en gezondheid leidt echter niet automatisch tot aangepast gedrag. In de tijdgeest passende strategieën om tot grote gedragsveranderingen te komen die bovendien effectief zijn voor de gehele bevolking – of in elk geval grote delen daarvan – moeten ontwikkeld worden.

Productinnovatie	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> De norm van nieuwe voedselproducten is veilig én gezond.	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Het aanbod van verse en verwerkte voedselproducten is structureel van hogere kwaliteit (in dit verband gezonder)	Welke mogelijkheden en technieken zijn nu en op korte termijn beschikbaar om verse en verwerkte producten gezonder te maken en zijn deze mogelijkheden maatschappelijk acceptabel? Hoe kunnen de prioriteiten van het Nederlands en Europees landbouwbeleid worden verlegd van kostprijsverlaging naar andere kwaliteitsaspecten bv. gezondheid? Hoe kun je individuele producten intrinsiek gezonder maken?
De verkoop van gezonde producten stimuleren	Hoe kun je een gezond dieet promoten t.ov. een gezond product? Hoe kan een goede risk/benefit analyse van producten of productgroepen helpen om betere en gezondere producten te maken en verkopen? Kan een ander prijsmechanisme helpen om gezonde producten beter verkocht te krijgen?

Toelichting

“Gezond voedsel is duurder dan ongezond voedsel”. Of dit waar is of niet, is onderwerp van heftige discussie. Hoe dan ook, onze omgang met voedsel (waaronder het aanbod, de locatie, tijdstip en context van eten) staat ver weg van onze ingebakken, fysiologische respons op voedsel. Voedsel is veiliger dan ooit. Kan dit ook in dezelfde breedte gelden voor gezond? Misschien geldt dit al, de vraag is dan of ons voedselconsumptiegedrag en de daadwerkelijke voedselinname gezonder kan worden?

4.2.3 Expliciteren van acties en kennisbehoefte

Het laatste workshopdeel verliep minder gestructureerd. Een groep van 15 personen (geen lijst beschikbaar) heeft bij de posters gediscussieerd over de – in hun ogen – noodzakelijke acties en de bijbehorende kennisleemte. Dit heeft tot slechts twee aanvullingen op bovenstaande geleid: (i) een aantal onderwerpen in kleiner comité uit te diepen en (ii) een manier vinder om op onafhankelijke wijze best practices op het gebied van V&G te evalueren.

5 Thema Andere waarden

5.1 Fiche Andere waarden

5.1.1 Maatschappelijke trends en opgaven

Het thema voeding en gezondheid staat hoog genoteerd op de politieke agenda. Voedselzekerheid lijkt in Europa door de sterk gestegen productiviteit en welvaart gegarandeerd te zijn en voedselveiligheid is goed geregeld. Andere kwaliteitsaspecten of waarden van voedsel krijgen nu meer en meer aandacht in het maatschappelijk verkeer. Het gaat hierbij om publieke waarden (eerlijke handel, dierenwelzijn, milieu, natuur), culturele en religieuze waarden (landschap, streekproducten en halal voedsel) en hedonistische of individuele waarden (smaak, gemak en genot). De normopvatting en de wijze waarop we dat in de keuze van ons voedsel tot uitdrukking brengen veranderen voortdurend.

Enkele trends die we hier waarnemen zijn:

- De grootschalige productie en afstand tot de voedselproductie brengen met zich mee dat consumenten zich afvragen of het dier een prettig leven heeft gehad, of het milieu niet te vervuild is of de boer in Kenia een eerlijke prijs voor zijn product heeft gekregen? Diverse groepen consumenten hebben andere prioriteiten.
- Een groeiende groep producenten wil extra rekening houden met publieke waarden indien ze de extra kosten vergoed krijgen door een hogere prijs en brengen deze producten voorzien van (keur)merken of labels op de markt. Dit betreft zowel de nationale producten (zoals scharrel en biologisch) als producten uit internationale ketens zoals Fair Trade en Max Havelaar.
- Consumenten geven aan dat ze onvoldoende informatie krijgen over de inhoud en garanties van de (keur)merken en labels.
- Een groeiende groep in de samenleving vindt uitgebreid koken, aandacht voor specifieke herkomst van voedsel en traditionele bereiding belangrijk. De Slow Food beweging is hiervan een uiting.
- Boerenmarkten en de vraag naar streekproducten neemt toe.
- Steeds meer mensen gebruiken voedsel om zich te onderscheiden. Vrije keuze, variatie en avontuur worden belangrijker.
- De individualisering leidt tot een vermindering van bereidingstijden en een grotere vraag naar kant-en-klaar-maaltijden.
- Voedselproducenten gebruiken nieuwe en innovatieve technologieën waarmee hoge kwaliteit gegarandeerd kan worden van voedsel dat aantrekkelijk is, een verbeterde smaak en gemakkenmerken heeft.
- Consumenten hebben door de grote afstand met de productieketen weinig vertrouwen in nieuwe en innovatieve technieken.
- Nieuwe bevolkingsgroepen in Nederland willen uiting geven aan hun eigen culturele en religieuze achtergrond. *Halal voedsel* en de gerechten uit de *wereldkeuken* zijn hiervan voorbeelden.
- De vraag naar exotisch voedsel en producten uit ontwikkelingslanden neemt toe. Eisen op het gebied van voedselveiligheid en andere (marktbeschermende) maatregelen belemmeren deze ontwikkelingen.

Voor het thema andere waarden luiden de maatschappelijke opgaven:

- bij de voedselproductie en (internationale)handel wordt meer rekening gehouden met diverse publieke waarden;
- de kosten van investeringen voor aangepaste productie en vangstmethoden worden in de prijs opgenomen;
- nieuwe en innovatieve technieken bij de productie van voedsel zijn geaccepteerd en traditionele productie- en bereidingswijzen blijven mogelijk.

5.1.2 Ambities van de overheid

De overheid wil t.a.v. dierenwelzijn, natuur, milieu en rechtvaardigheid haar inzet expliciet koppelen aan het voedselkwaliteitsbeleid. Ondanks dat ze haar inzet niet wil vergroten, wil zij wel inzetten op een sterkere agendering van dierenwelzijn, natuur en milieu in EU verband en in andere internationale gremia. De overheid bevordert dat consumenten (eerlijke) en objectieve informatie krijgen over productiewijzen die rekening houden met publieke waarden en de consumptie van deze producten. De overheid draagt bij aan de ontwikkeling en toepasbaar maken van geaccepteerde nieuwe en innovatieve technologieën.

5.1.3 Onderzoekscatalogus

Onderstaande lijst geeft een (incomplete) overzicht van lopend onderzoek in subthema's. Instellingen waar onderzoek naar aspecten van Andere waarden onder andere belegd zijn, zijn Wageningen UR, TNO, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu en diverse andere universiteiten.

Onderzoeksthema's	Subthema
Algemeen	<ul style="list-style-type: none">- consumenten vertrouwen- bewuste keuze bevorderen- kwantificeren / objectiveren waarden
Biologisch markt en keten	<ul style="list-style-type: none">- positionering van producten in de afzet- positionering van producten via verpakkingen- mogelijkheden kostprijsreductie
Dierenwelzijn	<ul style="list-style-type: none">- maatschappelijke acceptatie en verwaarden dierenwelzijnindex
Natuur en milieu	
Technologie voor smakelijk en aantrekkelijk voedsel	<ul style="list-style-type: none">- begrijpen en optimaliseren- ontwikkelen van innovatieve technologie en services.- verbetering van bioprocessen- verbeterde gemaks- en smaakkenmerken en duurzame productiewijze

5.2 Verslag workshops

5.2.1 Uitdieping maatschappelijke opgaven

In de eerste ronde vond discussie plaats over welke maatschappelijke opgaven en trends van belang kunnen zijn ten aanzien van 'andere waarden' van voedsel en voeding. Daarbij werd in grote lijnen aangesloten bij de van te voren opgestelde fiche Andere Waarden. Ter voorbereiding op de discussie waren er vier aandachtsgebieden voor maatschappelijke opgaven benoemd. Besloten werd nog een vijfde aandachtsgebied toe te voegen:

1. Productie en handel: meer publieke waarden
2. Terugverdienen investeringen andere waarden
3. Acceptatie nieuwe technologie
4. Behoud traditionele productie
5. Gezonde voeding voor iedereen

De deelnemers zijn vervolgens uitgenodigd naar eigen inzicht twee (of meer) onderwerpen op te schrijven die in de komende jaren aandacht behoeven om de genoemde doelstellingen te kunnen realiseren. De reacties zijn vervolgens binnen de flappen geclusterd tot met elkaar samenhangende onderwerpen:

Productie en handel: meer publieke waarden

Cluster 1.1 Milieu/energieverantwoord omgaan met voedsel(productie)

1. Voorkoming ontbossing krijgt prioriteit op voorziening grondstoffen = EU / Mondiaal.
2. Geen verdere rooibouw van wereld natuur, bijvoorbeeld voor dierlijke productie worden nu tropische bossen gekapt om goedkoop soja voor veevoeding te produceren → meer naar vleesvervangers.
3. Shift naar plantaardig voedselpatroon.

Cluster 1.2 Keuzevrijheid voor consument

1. Door etikettering en transparantie kan consument vrij keuzes maken.
2. Na 10 jaar: Voor alle lagen van bevolking (consument) vrije (eigen) keus van product en productie. Nodig hiervoor: Kennis van gezond voedsel + productmethoden . (Weten hoe?)
3. Zichtbaar/transparant: relatie voeding met natuur en landschap.
4. Verbindt de stedeling met het platteland (eerlijk en gezond om de hoek).

Cluster 1.3 Productie duurzame merken

1. Producteren van duurzame merken (vergelijk met automobiel industrie).
2. Natuurlijke, duurzame productie voor een goede prijs.
3. Regionale productie (transport wereldwijd beperken).

Weten we voldoende, welke waarden? Waarom willen we het weten?

Terugverdienen investeringen andere waarden

1. Evenwicht tussen PPP-inspanning producent en prijs in de markt. "Waarden worden in de markt op prijs gesteld" .
2. "De waarden" komen in de prijzen tot uiting.
3. Over 10 jaar is er level playing field bij prijsopbouw voedingsmiddelen (externe kosten en baten zijn verrekend).
4. Fiscale voordelen voor voedsel dat goed is voor gezondheid en planeet.
5. Andere waarden (plus/basis) kosten geld: consument betaalt en overheid kan "onrendabele top" cofinancieren.
6. Toepassen op niches via arenas/ Roadmap agenda maken.
7. Communicatie (WG4) Bedrijven eigen rol; consumentenorganisaties idem; overheid (slechts als echt nodig).
8. Een integraal label voor de maatschappelijke waarden: geen eindeloos gestudeer op het etiket. Breed gedragen, wereld wijd label.
9. Het bijgeloof dat de vrije markt publieke waarden echt gaat honoreren is tanende. Kennisopgave. Beperking in werking vrije markt.

Acceptatie nieuwe technologie

Cluster 3.1 Kennis nieuwe technologieën

1. Alle basisscholen /science vak.
2. Enabling technologies: rol overheid /bedrijven/consumenten org. → samen (nano, ict, l.s.).

Cluster 3.2 Maatschappelijke normen voor nieuwe technologieën

1. Dichten kloof tussen productie technologie en voedingskunde.
2. Integratie nieuwe technologieën en oude kennis.
3. Mogelijkheid bieden innovatieve productie te realiseren, bijv. respect voor milieu.
4. Nieuwe technologie stimuleren m.b.t. energie verbruik etc.(grondstoffen) is duurder (in begin fase).

Behoud traditionele productie

1. Frans / Italiaans.
2. Passie voor behoud streekproducten.
3. Ruimte voor streekproducten beleid.
4. Traditionele productie oké, mits deze voldoet aan de huidige regels t.a.v. duurzaamheid e.d.

Gezonde voeding voor iedereen

1. Balans tussen energie en bewegen.
2. Datum op productie (vb. Campina) verlengen ; producten moeten houdbaarder worden.
3. Komen tot wereldproductie waarbij verdeling gezond (en verantwoord geproduceerd) voedsel voor ieder betaalbaar beschikbaar is ; betaalbaar voor iedereen wereldwijd.
4. Bewustwording bij de jeugd, zorgen voor eigen gezondheid, bewegen en voeding.
5. Gezonde voeding vanuit de wieg.
6. Onderwijs (docenten /studenten) handelt vanuit behoefte consument.
7. Wie met een bord op schoot televisie kijkt is een sukkel.

5.2.2 Acties en kennisbehoefte

Nadat de 'oogst' gezamenlijk bekeken, hier en daar aangevuld en becommentarieerd was, werd per fiche de meest prioritaire opgave(n) aangewezen. In de tweede ronde werden deze prioritaire onderwerpen in groepjes nader uitgewerkt. Gevraagd werd om uit te werken welke acties nodig zijn om deze opgaven te realiseren en daarbij aan te geven welke kenniscomponenten daarvoor nodig zijn. Nadat deze in de groepjes uitgewerkt waren, zijn deze centraal gepresenteerd, toegelicht en op een aantal punten in de discussie aangevuld. De resultaten zijn hieronder weergegeven. In de derde ronde kregen mensen die in de voorgaande rondes bij andere onderwerpen geweest waren de gelegenheid om kennis te nemen van de resultaten. Daarbij konden zij nieuwe onderwerpen aandragen, de resultaten becommentariëren en aanvullen. Tijdens deze ronde zijn zeer levendige discussies gevoerd over de resultaten uit de workshop, de (veronderstelde) motivatie van mensen om juist wel of niet producten te kopen met 'toegevoegde waarden', financiële prikkels, en diverse trends. In deze ronde zijn echter geen commentaren geleverd die ófwel de informatie zoals hierboven beschreven diskwalificeerde, ófwel wezenlijk nieuwe informatie toevoegde.

Versterkte aandacht voor publieke waarden bij voedselproductie	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Bewustzijn vergroten	Communicatie in onderwijs geïntegreerd-langdurig
Traceerbaarheid waarden	Hoe traceer je? Diverse labels, claims bijv. Halal
	Effecten van liberalisering Wereldhandel. GLB e.a. ontwikkelingen op de waarden
Shift duurzaam voedingpatroon	Beïnvloedbaarheid van gedrag. Welke instrumenten zijn effectief?
	Inzicht in de bijdrage van marktwerking (mondiaal) op publieke waarden Integrale inventarisatie van alle effecten op "publieke waarden" (witte vlekken)
	Indexeren Wegen waarden werkelijk belangrijk?

Vrije eigen keuze van product en productie	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Educatie van kinderen	Goed onderwijsprogramma over voedsel, voedselproducten en gezondheid
Herkenbaarheid product -> quickscan	Hoe en waarover wil de consument geïnformeerd worden
Gezonder laten consumeren	Hoe krijg je de consument aan verantwoord en betaalbaar voedsel (milieu en gezondheid)
Uitgebreide (achtergrond) informatie over alle aspecten van voedsel	Informatie pakket (software) die de consument vanuit verschillende manieren kan benaderen: <ul style="list-style-type: none"> - allergie - budget → gezond? - specifiek product - productie wijze - menu van de week → hoe gezond?

Produceren van duurzame merken	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Acceptatie meerwaarde	Meerwaarde in beeld brengen
Betalen externe kosten en baten	
	Ontwerpen uniforme meetlat
Mogelijk maken om duurzame productie te realiseren	
Financieel	Hoe is het elders gelukt?
Regeltechnisch	Wat is duurzaam?
Koppelen aan 'drijvende kracht'	In beeld brengen drijvende krachten in food incl. tv, media

Level playing field bij prijsopbouw voedingsmiddelen	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Investering in duurzaamheid (dierenwelzijn, milieu) fiscaal belonen	<ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelen sterrensysteem () voor consument - ontwikkelen van transparantie rond duurzaamheid in de keten (business to business (intern))
Methode ontwikkelen (instrumenten) om maatschappelijke kosten en baten bij de maatschappij in beeld te brengen => beleidsinspanning	Maatschappelijke baten (dierenwelzijn, biodiversiteit) uitdrukken in Euro's
Duurzaamheid => arbeid	Geef keuzemogelijkheid

Acceptatie nieuwe technologieën	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Nieuwe technologie in MKB met respect voor milieu en maatschappij wordt vaak niet gerealiseerd – waarom?	<ul style="list-style-type: none"> - financieel ondersteuning - investeringsklimaat - toepassing wet- en regelgeving - verkoopbaarheid → Niche bedrijven helpen met innovatie
Keuze mogelijk maken voor oorspronkelijkheid van producten	<ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelen garantie systemen - onnatuurlijke ingrediënt – combinatie -> gezondheid

Wie bepaalt wat voor de burger / consument gezond is; Eigen verantwoordelijkheid	- Gezondheid + wetenschap - Communicatie + wetenschap - Risk-Benefit assessment methoden
Respect terug krijgen voor waarden van ons voedsel [nu=restpost in geld en tijd]	- Hoe eten spannend maken? - Hoe waarden van eten terugbrengen? - Is technologie zelf wel zo belangrijk? Het gaat om het product

Streekproducten	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
Professionalisering producent + keten	- verwaarding - opschaling - distributie
Marketing / communicatie	inzicht consumentenbeleving
Afstemmen beleid- en wetgeving	- kennis over traditionele productiewijze o.v. "moderne" hygiëne wetgeving etc. - waar liggen conflicten - waar ruimte creëren
	Risico beoordeling / communicatie

Gezonde voeding voor iedereen	
<i>Actie</i>	<i>Kennisbehoefte</i>
- Balans tussen energie en beweging - Producten maken die langer houdbaar zijn - Verminder verspilling - Product verliezen om laag brengen	- géén onderzoeksvraag - voorlichting vraag: wie, hoe wanneer etc. & scholing - In beeld brengen (maatschappelijke) kosten weggooien over datum producten, tevens motief om in langere houdbaarheid (+onderzoek) te investeren - Intelligente labels
Gezonde voeding vanuit de wieg	- Wat zouden kennisvragen zijn? - Er gebeurt al heel veel (consultatie bureau's), ouders willen het beste voor hun schatjes
Gezond & betaalbaar voor iedereen	- Kennisvraag:? -> Bulk, Niche?
Bewustwording: gezond ligt dichtbij	- Wat is een goed voedingspakket? - Wat is de relatie tussen uitgaven aan voedingsmiddelen en gezondheid? Van pakket en van de kopers?
Onderwijs (docenten en studenten) handelt vanuit de behoefte consument	- Pabo's - Goede voorbeelden verzamelen - Opnemen in kerndoelen / competenties op de verschillende niveaus van onderwijs
Eten als sociaal proces & niet voor de televisie	- In beeld brengen trends op dit terrein & drijvende krachten
Consument verleiden : bewust eten, aantrekkelijk communiceren zodat de waarde van het eten terug komt en consument weet wat hij eet.	- Wat doen mensen feitelijk in de keuken? - Wat is de nieuwe basis keuken?

6 Thema Informatie en communicatie

6.1 Fiche Informatie en communicatie

6.1.1 Maatschappelijke trends en opgaven

Bij alle kwaliteitsaspecten rond voedsel en voeding komen we de veranderingen tegen op het gebied van informatie en communicatie. De mogelijkheden en behoeften om te communiceren zijn in de laatste decennia sterk veranderd. Ook zijn er sterke veranderingen zichtbaar rond de informatiebehoefte van mensen. Dit geldt voor alle geledingen in de samenleving zoals voedselproducenten en consumenten, maar ook de overheid wordt gevraagd meer uit te leggen.

Enkele trends die we hier waarnemen zijn:

- De wijze waarop de media alle aspecten van 'voedselincidenten' voor het voetlicht brengt beïnvloedt de risicobeleving en het risicodenken bij burgers en consumenten. Incidenten die in andere delen van de wereld plaatsvinden worden life verslagen.
- Burgers willen in toenemende mate bij de keuzes van hun voedsel een eigen afweging maken over de risico's die ze accepteren.
- De burger accepteert steeds minder dat een anoniem instituut als de overheid besluit wat goed of slecht is en wil (direct) betrokken worden bij beslissingen die de overheid neemt.
- Burgers worden mondiger en de vraag naar toegankelijke informatie rond voedsel en voeding neemt toe. Maar de twijfel over de kwaliteit van de informatie neemt ook toe.
- Het aantal media en informatiebronnen en het aantal aanbieders van informatie nemen steeds verder toe. Daarbij lijken reclames steeds sterker actief te zijn op de markt voor voedingsmiddelen met gezondheidsclaims en met life-style associaties.
- Productkennis, kennis van de herkomst en voedselbereiding lijken bij burgers af te nemen.
- Burgers zijn zich bewust dat volledig objectieve informatie niet bestaat. Communicatie door de overheid of door de overheid gefinancierde (kennis)instellingen is niet altijd volledig objectief. Ook bedrijven en instellingen kleuren de boodschap die ze brengen. Bovendien is door de huidige informatietechnologie de herkomst van een boodschap niet altijd te herkennen.
- De controle en het toezicht zorgen voor toenemende lasten voor overheden en bedrijven en hierdoor ook voor de burger. Het streven naar vermindering van lastendruk en de individualisering van wensen van de consument heeft tot gevolg dat ze steeds meer worden aangezet tot eigen handelen.

Voor het thema Informatie en Communicatie luiden de maatschappelijke opgaven:

- Consumenten in staat stellen om eigen keuzes te maken ten aanzien van risico's die ze willen nemen en t.a.v. de acceptatie van de effecten van het gedrag op veiligheid en gezondheid.
- Beschikbaarheid van objectieve en toegankelijke informatie vergroten, zodat consumenten tot evenwichtige afweging kunnen komen.

- Consumenten in staat stellen tot het maken van een evenwichtige (risico-) afweging door de beschikbaarheid van betrouwbare en begrijpelijke informatie.
- Burgers meer betrekken bij het maken van risicoafweging en het instellen van maatregelen door bedrijven en overheden rond kwaliteitsaspecten van voedsel.

6.1.2 Ambities van de overheid

De overheid wil stimuleren dat burgers op eenvoudige wijze aan betrouwbare en behapbare informatie kan komen. Het gaat daarbij om informatie over alle 'waarden' die samenhangen met voedselkwaliteit. Dus naast informatie over veiligheid en gezondheid gaat het ook om informatie over zaken als dierenwelzijn, natuur, milieu en eerlijke handel. De overheid wil daarmee bereiken dat de consument zijn eigen verantwoordelijkheid waar kan maken. De overheid wil dat het bedrijfsleven hierin haar verantwoordelijkheid neemt. Tevens wil de overheid dat er 'goede' informatie beschikbaar komt zodat consumenten gezonde producten kopen en deze op veilige en gezonde wijze consumeren. In geval van (omstreden) overheidsinterventies wil de overheid hier draagvlak voor creëren door de burger vroegtijdig te betrekken bij de besluitvorming en door zorg te dragen voor zorgvuldige communicatie van eenduidige informatie.

6.1.3 Onderzoekscatalogus

Onderstaande lijst geeft een (incomplete) overzicht van lopend onderzoek in subthema's. De instellingen waar onderzoek naar aspecten informatie en communicatie onder andere belegd zijn, zijn Wageningen UR, Universiteit Maastricht, UvA, VU, UT, VLAG, Kurt Lewin Instituut, WCFS.

Onderzoeksthema	Subthema
communicatie	- gezondheidsvoorlichting - risicomanagement
consument	- gedrag - sociologie - psychologie
economie	- psychologie
transparantie	

6.2 Verslag workshops

6.2.1 Maatschappelijke opgaven en trends

Door de organisatie van de workshop is aan de hand van de opgestelde fiche een voorzet gemaakt voor mogelijke maatschappelijke opgaven en trends, te weten:

1. Keuzevrijheid risico's mogelijk maken.
2. Meer objectieve, toegankelijke informatie.
3. Informatie is betrouwbaar.
4. Meer draagvlak voor overheidsmaatregelen.

In de discussie over bovengenoemde opgaven komt naar voren dat opgave 2 en 3 veel met elkaar te maken hebben en het logisch is om deze twee samen te nemen. Verder stelt men dat t.a.v. opgave 4 het ondermeer gaat om de vraag welke verantwoordelijkheid de overheid heeft. Naar de mening van de deelnemers is er momenteel vooral sprake van 'het opleggen' van overheidsmaatregelen en gaat het juist om het creëren van draagvlak. Zoals de opgave nu verwoord is, is er sprake van het oplossen van een probleem. Daarom wordt besloten de opgave te herformuleren tot "ontwikkelen van maatschappelijk gedragen (overheids-)maatregelen".

In de discussie komt ook naar voren dat er een belangrijke opgave gemist wordt, namelijk het stimuleren van een gezond leefpatroon. In het kader van het centrale thema van de kennisconferentie wordt besloten om deze opgave in te perken tot voeding.

Al met al leidt dit tot de volgende maatschappelijke opgaven:

1. Keuzevrijheid risico's mogelijk maken.
2. Objectieve, betrouwbare en toegankelijke informatie.
3. Stimuleren van gezond voedingspatroon.
4. Ontwikkelen van maatschappelijk gedragen (overheids-)maatregelen.

Daarna zijn de deelnemers uitgenodigd om bij elk van de maatschappelijke opgaven opmerkingen en/of aandachtspunten aan te geven. Vervolgens zijn aan de hand van de gemaakte opmerkingen gezamenlijk ambitie(s) geformuleerd voor het jaar 2016. Onderstaand zijn de resultaten weergegeven, waarbij is aangegeven wat de invalshoek is van de geplaatste opmerking.

Keuzevrijheid risico's mogelijk maken

Inbreng vanuit bedrijfsleven:

- Gezonde en "ongezonde" voeding naast elkaar in de winkel, de keuze is en blijft voor de consument. De controle op voedselveiligheid door de overheid is vooral gericht op de producenten, vervoerders en opvolgende bereiders.
- Hieraan gekoppeld zijn aspecten als biodiversiteit, multiculturele aspecten, landschap, diversiteit winkelaanbod, boeren, burgers, smaakdiversiteit, een geborgde kennisoverdracht en oplossing van het probleem van overgewicht.

Inbreng vanuit onderzoek:

- Over 10 jaar is de voedselveiligheid boven een wettelijk minimum een gewoon concurrentie-issue, vergelijkbaar met veiligheidssterren bij auto's. Investerings in voedselveiligheid kunnen worden terugverdiend en "de" consument snapt de communicatie bij incidenten.

Inbreng vanuit overheid:

- De consument kiest bewust, de markt volgt en de overheid stuurt bij waar nodig.
- Eet wat je lekker vindt en geniet van je maaltijd.

Ambitie:

In 2016 is de sociaal culturele diversiteit geregeld dan wel behouden.

Objectieve, betrouwbare en toegankelijke informatie

Inbreng vanuit maatschappij:

- Voedingsmiddelenindustrie en retail informeren consumenten over voeding in brede zin (herkomst, voedingswaarde, gezonde componenten, recepten, kooklessen,...).

Inbreng vanuit bedrijfsleven:

- Betreft ondermeer informatie over herkomst en gezondheidskenmerken van het product, maar ook de bijdrage van het product aan "PPP". Verder kan gedacht worden aan een veiligheidsadvies t.a.v. de bewaring en bereiding van het product.

Inbreng vanuit overheid:

- Gaat bijvoorbeeld om kennis van producten en productiewijzen wat betreft people, planet, profit. Daarnaast gaat het om inzicht in de belangen van de stakeholders en de mechanismen die werkzaam zijn in de keten.
- Er moet ook aandacht zijn voor veilige bereiding in de keuken, dus niet alleen voor de keuze van een (veilig) product
- Zinvolle, relevante en aansprekende informatie op het etiket, waar de doelgroep wat mee kan.

Ambities:

- In 2016 beschikken de diverse doelgroepen over objectieve en betrouwbare informatie.
- In 2016 is er inzicht in de belangen die stakeholders hebben en is er sprake van goede samenwerking tussen stakeholders. Dit resulteert erin dat stakeholders geen tegenstrijdige informatie naar buiten brengen en de informatie op elkaar aansluit.
- In 2016 is het voedingspatroon het uitgangspunt en het product een afgeleide daarvan.

Stimuleren van gezond voedingspatroon

Inbreng vanuit maatschappij:

- Op scholen is er meer aandacht voor bewegen en voor voeding.
- De mens wordt als geheel gezien en niet alleen gericht op het hoofd.

Inbreng vanuit bedrijfsleven:

- Integraal onderdeel van het (basis)onderwijs, dus in opleidingen en na- en bijscholing van leraren (m/v) en in lessen.
- Integraal onderdeel van de “tijdbesteding” ouderen, zoals cursussen, dagrecreatie etc.
- Er is een automatisme van drie maaltijden met een evenwichtige samenstelling.
- Gezondheidsbijdrage “100 gr = .. min. bewegen”.

Inbreng vanuit onderzoek:

- Gezond eetpatroon, minder overgewicht bij jongeren, beleving gezond is lekker, goed gevoel, bewuste keuze die “vanzelf” gaat.
- De lekkerste producten zijn de gezondste, groenten die alle kinderen lusten en producten die zorgen voor snelle verzadiging.

Inbreng vanuit overheid:

- Waarden van voedsel communiceren, bijv. eerlijke handel, duurzame productie, goede arbeidsomstandigheden.
- Eten is leuk, bewust eten heeft invloed op mijn leefomgeving.
- Geringe prijsverschillen tussen voeding met waarden en “gewone” voeding. Waarden van voedsel worden breed erkend en zijn herkenbaar in de detailhandel.
- Gezonde voeding (en goede voedselbereiding) is onderdeel van het lesrooster.
- Stimuleren van gezonde en ppp voedingspatronen.
- Juiste normen moeten door alle stakeholders omarmt worden, de vraag is echter hoe.
- Stimuli ontwikkelen m.m.v. creatieve industrie, psychologen en trendwatchers.

Ambities:

- In 2016 is het voedingspatroon integraal onderdeel van het onderwijs.
- In 2016 is bewust en met aandacht eten de norm (holistisch).
- In 2016 is er geen prijsverschil tussen ‘gezond’ en ‘ongezond’.

Ontwikkelen van maatschappelijk gedragen (overheids-)maatregelen

Inbreng vanuit bedrijfsleven:

- Betere maatregelen, aan de kaak stellen noodzaak, nadenken over effect en monitoring.
- Toetsing maatregelen aan maatschappelijke relevantie en gevolg.

Inbreng vanuit onderzoek:

- Ieder heeft zijn eigen verantwoordelijkheid, wel samen verantwoordelijkheid delen (ketendenken). Wat betekent dit voor mij, wat voor de samenleving?
- Wat doen we om voedsel veilig te houden? Kennisdeling, interactie, open discussie.
- Actieve betrokkenheid consument (consultatie, perceptie, communicatie en terugkoppeling). Identificeren van percepties, waarden en keuzemogelijkheden.

Ambitie:

In 2016 zijn alle maatregelen gedragen en maatschappijrelevant

6.2.2 Acties en kennisvragen

In het tweede deel van de workshop is in duo's getracht aan elk van de thema's en ambities acties en kennisvragen te koppelen. Het resultaat daarvan is op flapovers gezet, welke hierna zijn weergegeven.

Objectieve, betrouwbare en toegankelijke informatie (I)	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> Diverse doelgroepen beschikken erover	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Instant info -> bijdrage product aan gezondheid	Inhoud uitwerken met stakeholders
vaststellen "wat" uniforme beoordeling (bijv. label/keurmerk)	
Achtergrond info -> PPP	Hoe kom je uit bij objectieve normen?
Evaluatie effect bestaande acties Verbeteringen formuleren (Europees verband)	Hoe bereik je de mensen? Mede gelet op de overkill
Ontsluiting info "op maat" van "oppervlakkig" tot "diep" per doelgroep (bijv. jeugd/oud/baby's)	Geschikte media bepalen

Toelichting:

Belangrijk is om voor verschillende doelgroepen maatwerk te ontwikkelen, bijvoorbeeld door achtergrondinformatie te ontwikkelen en informatie voor de "snel scannende" consument te ontwikkelen. Daarbij dient ook gebruik te worden gemaakt van doelgroepgebonden media. De bevinding is er dat er al veel ervaring is opgedaan met 'infosystemen'. Belangrijk is om de leerervaringen hieruit te expliciteren en te benutten in een mogelijk nieuw infosysteem.

Objectieve, betrouwbare en toegankelijke informatie (II)	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> Product als afgeleide van het voedingspatroon / Voedingspatroon als uitgangspunt	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Rolmodellen (Jamie Oliver) Je bent wat je kind eet Ouders zijn kaderstellend Sociale context – wat te leren?	"communicatie" vs. effectiviteit (doelgroep verschillen)
Consument betrekken bij boodschap	Wat is goed voor mij? => doelgroep Alleen 80% is oninteressant (non-issue)

Toelichting:

Hoe kun je rolmodellen benutten om je informatie te laten landen bij de doelgroep. Ouders /verzorgers van kinderen'/jongeren zijn in zeker opzicht ook een rolmodel en daarmee ook een doelgroep die bereikt moet worden.

Objectieve, betrouwbare en toegankelijke informatie (III)	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> Inzicht in stakeholdersbelangen (waarden) / Goede samenwerking stakeholders	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>

Basisinformatie over producten en productiewijze is beschikbaar	Hoe definieer je basisinformatie voor de "gemiddelde" consument?
Informatie beschikbaar over de 3 P's per product (waarden SD-VK)	"Vertalen" waarden in toegankelijke informatie (foodprints) Zoals 4000 l water per maaltijd
Benutten technologische mogelijkheden om 16 miljoen Nederlanders te bereiken	
Zoek onverwachte samenwerkingsvormen (vb. viagra en bescherming neushorens)	Doelgroepen onderscheid, aansluiten bij beleving
Vertrouwen tussen stakeholders onderling (synergie/open kaart) bevorderen	Kennen stakeholders drives, waarden

Toelichting

In de informatievoorziening wegen stakeholders hun eigen belangen af. Hoe is de samenwerking tussen uiteenlopende stakeholders te versterken met een focus op openheid. We leven in toenemende mate in een beleveniseconomie; hoe is dit gegeven te benutten bij de informatievoorziening? Hoe is ict te benutten om een optimaal bereik te hebben van de informatie.

Stimuleren van gezond voedingspatroon (I)	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> In 2016 is het voedingspatroon integraal onderdeel van het onderwijs.	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Voorlichting op basisscholen en middelbare scholen	Hoe effectief voorlichtingspakket te maken (schijf van 5, gezond – ongezond)
Ontwikkelen lespakketten op diverse niveaus Schooltuinen	Didactiek "Smaaklessen extra" -> kooklessen ontwikkelen. Hoe krijg je MKB actievere?
Scholing docenten	Hoe laat je voorlichting/lessen slagen? Hoe is het het meest effectief? Hoe haalbaarheid beïnvloeden?
Scholen stimuleren er mee aan de slag te gaan (subsidies, regels...?) Geld voor bevoegdheden "Kijkwijzer" ontwikkelen	Hoe (effectief) stimuleren?

Toelichting

Hoe is zintuiglijke waarneming en ervaring in het onderwijs (leerlingen) in te zetten om tot betere resultaten te komen. Dus niet alleen met letters en papier werken maar zintuigen breder aanspreken
Hoe zou eigentijdse bijscholing en bagage voor docenten er uit moeten zien? En hoe kunnen we scholen verleiden om stevig in te zetten op 'werk maken van een gezond voedingspatroon'.

Stimuleren van gezond voedingspatroon (II)	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> In 2016 is bewust en met aandacht eten de norm (holistisch)	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Gevoel leren (luisteren naar je (lijf))	Learning by doing (ontwikkel goede aanpak)
Maak aandacht voor: ingredienten (hype: Herman Blijker) koken samen eten	Opleidingen Marketing TV-aandacht Sluit aan bij gemakstrend

alle maaltijden	Opvoeders Hoe eten “de-lada-niseren”, hoe maak je eten sexy en spannend?
Maak een code-of-conduct voor marketeers	Welke c.c. zijn er en hoe werd dit aan de vork geprikt?
Kennisniveau (zoals luisteren naar je lijf) bij consumenten en professionals (bv. arts, diëtist) omhoog	Doelgroepenbeleid maken (kind, puber, volwassen, bejaard) en consumentensegmentering
Ontwikkeling lekkere, houdbare en gezonde snacks (voor thuis, school en kantines)	Ontwikkeling van de “holistische” bitterbal

Toelichting

Kernaspecten zijn: onderscheid maken in doelgroepen en aansluiting zoeken bij gemakstrend Vraag is ook hoe kun je het eten weer spannend maken, ‘tot de verbeelding sprekend’ en een sociale event. Nu is het graasgedrag een relatief onachtzame wijze van calorieën innemen; hoe stimuleren dat er meer bewust gegeten wordt. Hoe kun je marketeers meekrijgen, bijv. via een code of conduct, met een gezonder voedingspatroon van doelgroepen.

Ontwikkelen van maatschappelijk gedragen (overheids-)maatregelen	
<i>Gerealiseerd in 2016:</i> In 2016 zijn alle maatregelen gedragen en maatschappij relevant.	
<i>Actie</i>	<i>Kennisvraag</i>
Interactie tussen stakeholders tot stand Consultatierondes. Direct aan de slag, beleving en ervaring. Heterogene (pluriforme) samenleving	Hoe stel je de minderheid “tevreden”? Hoe kom ik erachter wat de meerderheid wil? hoe krijg je draagvlak? Hoe kom je van informeren naar communiceren? Wat is de verdienste van tumult?

Toelichting

We leven in een heterogene samenleving, burgers beschikken over veel informatie en organiseren zich steeds makkelijker in flexibele netwerken. Goed leiderschap is belangrijk en zorgvuldigheid, timing, transparantie en verantwoording zijn voorwaarden. Hier liggen vragen op het gebied van bv bestuurskunde, sociologie en communicatiekunde, massapsychologie, gedragswetenschappen. Welke rol en stijl is vanuit de overheid noodzakelijk en kansrijk richting stakeholders.

Bijlage 1 Overzicht van genodigden

Voorletters	Naam	Organisatie	Thema
Mevr. A.	Ammerlaan	Ammerlaan taste and trends	4
Mevr. A.	Barbier-Schenk	Keesing Noordervliet	4
Dhr. G.	Beers	Wageningen UR	3
Dhr. A.	Ben Ali Salah	Halalcorrect	1
Dhr. A.	Bianci	Wageningen UR	3
Mevr. A.M.P. van	Bolhuis	Ministerie van VWS	2
Dhr. M. van den	Bosch	Ministerie van EZ	4
Dhr. B.	Bouzanau	Halal keuringsdienst	3
Dhr. R.-J.M.	Brummer	Wageningen UR	2
Dhr. F.	Cnudde	Wageningen UR	4
Dhr. J.	Cornelese	VWA	2
Dhr. H.	Damman	Keesing BV	1
Dhr. M.	Dekker	Wageningen UR	2
Mevr. A. de	Deugd	ZonMw	2
Dhr. A.	Dijkstra	Van Hall Larenstein	1
Dhr. H.	Dongen	Ministerie van LNV	1
Dhr. R.	Donker	Ministerie LNV	3
Dhr. W. van	Eijk	Productschap Vis	3
Mevr. H. van	Erp	Ministerie van LNV	4
Dhr. O.	Franse	Ahold	1
Dhr. J.R.	Gatsonides	Ministerie van LNV	3
Dhr. J.	Geurts	NVV	3
Dhr. J.W.J.	Gilissen	Wageningen UR	3
Dhr. C.D. de	Gooijer	Wageningen UR	1
Dhr. R. van	Gorcom	Wageningen UR	4
Mevr. C.	Grijspaardt-Vink	Keesing Noordervliet BV	2
Dhr. M. de	Groot	Ministerie van EZ	2
Mevr. M. De	Groot	Ministerie van LNV	4
Dhr. J. P.	Groten	TNO-voeding	2
Dhr. F. de	Haan	Ministerie EZ	3
Dhr. J.W. van der	Ham	Ministerie van LNV	2
Dhr. L. den	Hartog	Nutreco	1
Mevr. V.	Helder	Nederlandse Vegetariërsbond	3
Dhr. G.	Heil	HAS Den Bosch	3
Mevr. J.A.	Hoekstra	Ministerie van LNV	3
Dhr. R.	Hoosemans	ZLTO	1
Dhr. P.J.J.	Hooykaas	Univeriteit Leiden	2
Dhr. M. J.B.	Jansen	CBL	2
Dhr. A.C.	Juriaanse	NIZO food research	2
Mevr. H.M.J.	Keet	Ministerie LNV	
Dhr. J.A.L.M.	Kamp	Q-point	4
Dhr. P.	Keet	Ministerie LNV	3
Dhr. J.D. van	Klaveren	Wageningen UR	1
Dhr. G.	Klein Essink	Novavital	2
Dhr. E. van	Klink	Ministerie van LNV	4

Voorletters	Naam	Organisatie	Thema
Mevr. F.	Klinken	Ned. Coeliakie Vereniging	2
Mw. A.	Klomp-Verheul	Productschap Vee, Vlees en Eieren	2
Dhr. T. de	Kok	Ministerie van LNV	3
Dhr. J.J.	Leerssen	VAVI	1
Dhr. A.	Lindenbergh	Ministerie van LNV	4
Dhr. T.	Lössbroek	Ministerie van LNV	4
Dhr. J.	Maat	Unilever	2
Dhr. E.	Maathuis	Ministerie van LNV	4
Dhr. F.M.	Martens	NWO	2
Mevr. J.	Mastenbroek	NAK Agro	2
Dhr. A.	Meijering	Ministerie van LNV	1
Mevr. M.	Mellema	Productschap Tuinbouw	1
Mevr. A.	Mensink	RIVM	1
Dhr. J.	Meijs	Biologica	3
Dhr. R.A.A.M. van	Mierlo	Schuitema	4
Dhr. H.J.M.	Naaijens	HAS Den Bosch	3
Dhr. L. van	Nieuwland	Voedingscentrum	1
Dhr. T.	Ockhuizen	NZO	2
Mevr. A.	Oppens	Ministerie van LNV	3
Dhr. P.	Pekelharing	Winlove Bioindustries	2
Dhr. H.	Peppelenbos	Wageningen UR	2
Mevr. M.N.	Pieters	RIVM	4
Dhr. A.	Qayyoem	Halal voeding en voedsel keuringsdienst	3
Dhr. M.	Roosjen	Ministerie LNV	3
Dhr. R.	Schilpzand	Schuttelaar en partners	4
Dhr. E.G.	Schouten	Voedsel en Waren Autoriteit	1
Dhr. R.	Schouten	Vers Direct Nederland BV	1
Mevr. E.	Smalen	Hoofdproductschap Akkerbouw	3
Dhr. H.	Smits	Wageningen UR	3
Dhr. N.	Snoeij	TNO	2
Dhr. H.	Sprangers	Ministerie van LNV	2
Dhr. G.	Staring	NAK Agro	1
Dhr. W.A. van	Staveren	Wageningen UR	1
Dhr. J.	Stegeman	CBL	4
Dhr. A.	Swinkels	CAH Dronten	3
Mevr. J.W.	Tas	Ministerie van VWS	2
Dhr. B.	Urlings	Vion	2
Dhr. R.	Veldkamp	Ministerie LNV	4
Dhr. H.	Verhagen	RIVM	2
Dhr. P.	Vetter	Ministerie van LNV	2
Dhr. W. de	Vos	Wageningen UR	2
Dhr. P. van der	Wal	Voedsel en Waren Autoriteit	4
Mevr. R.	Weggemans	Gezondheidsraad	2
Dhr. W. van der	Weijden	CLM	3
Dhr. C.	Wever	Ministerie van LNV	1
Dhr. C.	Zondervan	Wageningen UR	2
Dhr. W.	Zwanenburg	NVV	4
Dhr. M.H.	Zwietering	Wageningen UR	1
Dhr. A.J.	Zwijgers	HAS Den Bosch	2

Bijlage 2 Programma Kennisconferentie

09.15 - 09.45 uur	Ontvangst
09.45 - 09.55 uur	Opening door dagvoorzitter mevr. dr. J.A. Hoekstra MSc, LNV, Directeur Kennis
09.55 - 10.10 uur	Maatschappelijke opgaven mevr. drs. A.M.P. van Bolhuis, VWS, Directeur Voeding Gezondheidsbescherming en Preventie
10.10- 10.30 uur	Kennisbehoefte ketenpartijen dhr. Dr. J. Maat, European Technology Platform Food for Life
10.30- 10.50 uur	Trends en tegentrends mevr. A. Ammerlaan, Bureau Ammerlaan Taste & Trends
10.50 - 11.10 uur	De politiek-maatschappelijke context dhr. drs. W. van der Weijden Stuurgroep Technology Assessment
11.20- 12.35 uur	Workshopronde 1: Trends en maatschappelijke opgaven
12.35 - 13.30 uur	Lunchbuffet
13.30 - 13.45 uur	Referenten aan het woord
13.45- 14.55 uur	Workshopronde 2: Kennisvragen
15.10- 15.50 uur	Workshopronde 3: Uitwisseling
16.00 - 16.25 uur	Referenten aan het woord
16.25 – 16.30 uur	Afsluiting door dagvoorzitter
16.30 uur	Borrel

